

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**Яготинський інститут
Кафедра соціальної роботи**

Петручик Ігор Павлович
(прізвище, ім'я, по батькові)

**Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня бакалавра**

на тему: «Соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій сім'ї.»

Група ІН34-9-22-Б1СПр (4,0д)

Спеціальність: 231«Соціальна робота»

Освітня програма: Соціальна робота

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Дипломна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів, текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Студент

(підпис)

Петручик Ігор Павлович

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

к.п.н. Чорноштан Євгеній Валерійович

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Допущено до захисту перед ЕК

Завідувач кафедри

к.п.н. Чорноштан Євгеній Валерійович

(посада, науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Яготин 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	с.3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОВІДНОСИН У МОЛОДІЙ СІМ'Ї.....	с.6
1.1. Поняття молодого сім'ї у психології та соціальній роботі.....	с.6
1.2. Соціально-психологічні чинники формування взаємовідносин у молодій сім'ї.....	с.15
1.3. Особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці.....	с.23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН У МОЛОДИХ СІМ'ЯХ НА БАЗІ СЛУЖБИ У СПРАВАХ СІМ'Ї ТА ДІТЕЙ ЯГОТИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ.....	с.31
2.1. Характеристика бази практики та організація дослідження.....	с.31
2.2. Аналіз соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях (за результатами практики).....	с.35
2.3. Розробка рекомендацій щодо покращення взаємовідносин у молодих сім'ях.....	с.40
ВИСНОВКИ.....	с.49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	с.53
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сім'я як соціальний інститут відіграє ключову роль у функціонуванні суспільства, забезпечуючи відтворення населення, соціалізацію особистості та передачу культурних і моральних цінностей. Особливої уваги в сучасних умовах потребує молода сім'я як початковий етап становлення сімейних відносин, що супроводжується адаптацією подружжя до нових соціальних ролей, формуванням спільної системи цінностей та моделей поведінки.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості проблем, з якими стикаються молоді сім'ї в сучасному суспільстві. До них належать економічна нестабільність, зміна традиційних гендерних ролей, психологічна неготовність до шлюбу, підвищений рівень стресу, а також вплив соціальних трансформацій.

Це нерідко призводить до конфліктів, емоційного відчуження та зростання кількості розлучень. Водночас саме в перші роки спільного життя закладається фундамент подальших взаємин, що визначає рівень задоволеності шлюбом і стабільність сім'ї в майбутньому.

Актуальність проблеми посилюється необхідністю вдосконалення практичної роботи соціальних служб, зокрема служб у справах сім'ї та дітей, які безпосередньо працюють із молодими сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення реальних соціально-психологічних особливостей взаємовідносин подружжя та розробка ефективних рекомендацій щодо їх гармонізації.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика сімейних взаємовідносин широко представлена у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Питання психології сім'ї, подружніх взаємин та сімейних криз досліджували такі науковці, як В. Сатір, Е. Берн, Дж. Боулбі, К. Роджерс, а також українські вчені — Т. Титаренко, І. Кон, Л. Шнейдер та інші. У їхніх працях розглядаються аспекти емоційної взаємодії, рольової структури сім'ї, конфліктів та шляхів їх подолання. Водночас, попри значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділяється комплексному аналізу соціально-психологічних особливостей взаємовідносин саме молодих сімей у контексті

практичної діяльності соціальних служб, що й зумовлює необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Важливим аспектом роботи є її практична спрямованість, оскільки дослідження базується на матеріалах, отриманих під час проходження практики у службі у справах сім'ї та дітей Яготинської міської ради. Це дозволяє поєднати теоретичні положення з аналізом реальних ситуацій взаємодії у молодих сім'ях.

Об'єкт дослідження — взаємовідносини у молодій сім'ї.

Предмет дослідження — соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій сім'ї.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій сім'ї.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати наукові підходи до визначення поняття молоді сім'ї.
- Визначити основні соціально-психологічні чинники формування взаємовідносин у молодій сім'ї.
- Дослідити особливості взаємовідносин у молодих сім'ях на базі практики.
- Розробити практичні рекомендації щодо покращення взаємовідносин у молодій сім'ї.

Методи дослідження: для досягнення мети дослідження та виконання поставлених завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів.

До теоретичних методів належать аналіз, синтез, узагальнення та порівняння наукової літератури з проблеми дослідження, що дозволило розкрити сутність поняття молоді сім'ї, визначити соціально-психологічні чинники формування взаємовідносин та систематизувати основні підходи до їх вивчення.

До емпіричних методів дослідження належать:

- спостереження, яке здійснювалося під час проходження практики у службі у справах сім'ї та дітей та дало змогу виявити особливості поведінки та взаємодії членів молодих сімей;
- бесіда, що використовувалася для отримання поглибленої інформації щодо характеру взаємовідносин, рівня взаєморозуміння та наявності конфліктів у сім'ях;
- анкетування, спрямоване на виявлення загального рівня задоволеності шлюбом та особливостей сімейної взаємодії.

У дослідженні також було застосовано психодіагностичні методики, зокрема:

- методику «Рівень задоволеності шлюбом» (за В. Століним, Т. Романовою, Г. Бутенко), яка дозволяє оцінити ступінь задоволеності подружніми взаєминами;
- методику діагностики міжособистісних відносин (Т. Лірі), що дає можливість визначити типи взаємодії між партнерами;
- тест «Стратегії поведінки в конфлікті» (адаптація методики К. Томаса), спрямований на виявлення домінуючих стилів розв'язання конфліктних ситуацій у сім'ї.

Крім того, було використано аналіз документів (соціальних карток сімей, матеріалів служби), що дозволило отримати додаткові відомості про соціальний стан, умови життя та проблеми молодих сімей.

Для обробки результатів застосовувалися методи кількісного та якісного аналізу, що забезпечили узагальнення отриманих даних, їх інтерпретацію та формулювання обґрунтованих висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що здійснено комплексний аналіз соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях з урахуванням сучасних соціальних умов та на основі матеріалів практичної діяльності служби у справах сім'ї та дітей; уточнено чинники, що впливають на характер подружньої взаємодії; набули подальшого розвитку підходи до розробки практичних рекомендацій щодо гармонізації сімейних відносин.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій сім'ї, систематизації теоретичних підходів до цієї проблеми та уточненні ролі соціальних чинників у формуванні подружніх відносин.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності соціальних служб та у роботі з молодими сім'ями з метою покращення їхніх взаємовідносин.

Структура кваліфікаційної бакалаврської роботи складається із вступу, двох розділів по три підпункти, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВЗАЄМОВІДНОСИН У МОЛОДІЙ СІМ'Ї

1.1. Поняття молодого сім'ї у психології та соціальній роботі

Сім'я як соціальний інститут є складним і специфічним об'єктом соціального впливу. Втручання у сімейне життя складно прогнозувати та моделювати, оскільки сім'я функціонує як відносно замкнута соціальна система. Зміни, що відбуваються в ній, зумовлені суспільними чинниками, проте реалізуються через свідомість і волю її членів. Саме сім'я здатна повною мірою забезпечувати базові функції відтворення суспільства — як фізичного (репродуктивного), так і духовного (виховного).

Парадоксальність сім'ї полягає в тому, що, будучи одним із найстійкіших соціальних інститутів, вона водночас демонструє високу здатність до адаптації в умовах суспільних змін. Існування людського суспільства без сім'ї є неможливим, адже вона забезпечує безперервність поколінь і соціалізацію особистості. Недарма Альфред Адлер підкреслював: «Сім'я — це суспільство в мініатюрі, від цілісності якого залежить стабільність великого суспільства» [8].

Важливою передумовою гармонійного подружнього життя та стабільності сім'ї є етико-психологічна готовність до шлюбу. Вона охоплює комплекс взаємопов'язаних чинників. Молодих людей не можна вважати готовими до сімейного життя, якщо вони не мають сформованого уявлення про сучасну сім'ю, її цілі, функції, очікування від подружніх відносин і власні обов'язки у ролях партнера та батьків. Значний вплив на характер сімейних взаємин мають мотиви вступу до шлюбу, усвідомлення яких є важливим показником психологічної зрілості.

Стабільне функціонування сім'ї потребує чіткого та узгодженого розподілу прав і обов'язків між подружжям. Артур Шопенгауер зауважував, що шлюб пов'язаний із переосмисленням особистих прав і відповідальності [10]. Водночас Георг Вільгельм Фрідріх Гегель наголошував на важливості орієнтації особистості на партнера, здатності до взаємного прийняття та єдності [9].

Соціологічні дослідження Віктор Зацепін засвідчують, що якості, які молодь декларує як бажані для ідеального партнера, не завжди мають вирішальне значення у реальній міжособистісній взаємодії. Встановлено також взаємозв'язок між рівнем

самооцінки та вимогами до майбутнього партнера: чим вище особистість оцінює власні якості, тим більш вираженими вона прагне бачити їх у партнері.

Результати емпіричних досліджень, проведених серед студентської молоді (зокрема із застосуванням методики «Рольові очікування та домагання у шлюбі»), свідчать, що найбільш значущою стороною подружнього життя для молоді є особистісна близькість із партнером — спільність інтересів, цінностей і способів проведення дозвілля. Менш пріоритетними виявляються господарсько-побутові та навіть інтимні аспекти шлюбу.

Разом із тим результати дослідження за методикою ціннісних орієнтацій Мілтон Рокіч демонструють, що для сучасної молоді пріоритетними є активне, насичене життя та професійна самореалізація. Цінність «щасливого сімейного життя» займає нижчі позиції у структурі життєвих пріоритетів.

За даними соціологічних опитувань, значна частина респондентів надає перевагу матеріальному добробуту, тоді як сімейні цінності та виховання дітей займають другорядні позиції [2; 3]. Водночас життєві орієнтири змінюються залежно від віку: у молодому віці домінує прагнення до матеріальної стабільності, у зрілому — до сімейної гармонії та самореалізації.

Сучасні соціальні трансформації супроводжуються змінами у системі цінностей: поширенням незареєстрованих шлюбів, зростанням кількості неповних сімей, переорієнтацією на кар'єру. Це свідчить не стільки про «занепад» інституту сім'ї, скільки про його трансформацію відповідно до нових соціокультурних умов.

Водночас важливо зазначити, що державна підтримка (соціальні виплати, програми допомоги молодим сім'ям) сама по собі не гарантує стабільності сімейних відносин. Вирішальне значення мають психологічна готовність до шлюбу, рівень відповідальності та сформованість сімейних цінностей.

Суттєву роль у підготовці молоді до сімейного життя можуть відігравати психолого-педагогічні заходи: консультування, освітні програми, курси з психології сім'ї та міжособистісних відносин.

До ключових складових готовності до шлюбу належать:

- усвідомлення значущості сім'ї;
- розвиток особистісних якостей, необхідних для подружнього життя;

- формування адекватних уявлень про шлюб і сім'ю;
- засвоєння базових знань із психології та соціології сім'ї [1; 5].

Подружні відносини передбачають поєднання самоповаги з повагою до партнера, відповідальність, вірність, чесність, емоційну зрілість і здатність до співпраці. Серед важливих умов стабільного шлюбу можна виокремити:

- реалістичне планування моделі майбутньої сім'ї;
- розуміння морально-психологічного клімату сім'ї;
- здатність поєднувати сімейні та соціальні ролі.

Проблема сумісності є однією з ключових у психології сім'ї. Виділяють два основні підходи до її вивчення: функціонально-рольовий (узгодженість ролей і очікувань) та структурний (відповідність психологічних характеристик партнерів).

Дослідження свідчать, що основною причиною конфліктів у шлюбі часто є неузгодженість рольових очікувань. Якщо партнери по-різному розуміють свої функції та обов'язки, це призводить до напруження і зниження рівня задоволеності шлюбом.

Гіпотеза Роберта Вінча про взаємодоповнюваність партнерів (комплементарність) частково підтвердилася, однак подальші дослідження показали, що психологічні характеристики (темперамент, риси характеру) не є визначальними для стабільності шлюбу. Більш значущими є спільні уявлення про цілі сім'ї, цінності та норми взаємодії.

Серед особистісних якостей, що сприяють гармонійним відносинам, особливе значення мають емпатія, здатність до розуміння іншого, орієнтація на партнера та готовність враховувати його потреби. Водночас рівень сумісності може підвищуватися у процесі спільного розвитку, самовиховання та вдосконалення культури взаємин [2; 6].

Отже, сім'я виступає не лише соціальним інститутом, а й важливим середовищем формування особистості. Сімейні цінності можна розглядати як базову умову гармонійного розвитку людини та стабільності суспільства.

Аналіз будь-якого поняття доцільно розпочинати з його етимології, оскільки саме вона дає змогу глибше зрозуміти зміст терміна та різноманіття його вживання. У тлумачному словнику В.І. Даля поняття «уклад» визначається як «устрій, установлення, порядок» [41, 482]. Сучасні словники подають два основні значення цього терміна:

- усталений порядок або спосіб життя людини, сім'ї чи соціальної групи;
- економічна форма ведення господарства в межах певної суспільно-економічної системи [110, 864].

Наведені визначення свідчать, що уклад передбачає певну стабільність і повторюваність у соціальному житті як окремої особистості, так і груп людей чи суспільства загалом. Відповідно, можна простежити взаємозв'язок «особистість — група — суспільство», де уклад виконує роль об'єднувального елемента.

Для глибшого розуміння сутності цього поняття доцільно звернутися до його мовних аналогів. У грецькій мові близьким за значенням є поняття «тропос» (tropos), що перекладається як спосіб, манера, шлях, засіб, характер або склад. Таке різноманіття значень акцентує увагу на діяльнісному аспекті, зокрема на можливостях і обмеженнях, притаманних людині, передусім внутрішніх.

Показовим є також зв'язок із музикою: у культурі Давньої Греції вона виконувала не лише естетичну, а й світоглядну функцію. Піфагор вважав, що світ побудований на числових співвідношеннях, які створюють гармонію, а космос наповнений «музикою сфер». Музика розглядалася як засіб гармонізації та очищення душі. Відтак музичний лад відображав космічний порядок, що підкреслює спорідненість понять «уклад», «лад», «склад», сутність яких полягає у ритмічності та впорядкованості.

У латинській мові аналогом є слова «modus», «modum», які мають низку значень: міра, межа, спосіб, правило, ритм, лад, спосіб життя (modus vitae) тощо[1]. Це дозволяє трактувати уклад як форму впорядкованості, обмеження та регулярності, а також пов'язувати його з категорією форми.

К.А. Абульханова та Т.Н. Березіна звертають увагу на зв'язок укладу з поняттям «етос», яке в грецькій традиції означає «норма», «стиль» або «уклад» [1, 267]. У філософському словнику етос визначається як сукупність стійких характеристик індивідуального характеру, а також як характеристика певної культури, історичного періоду чи спільноти [127, 831]. Такий підхід знову акцентує увагу на стабільності, тривалості та морально-етичному вимірі укладу.

Узагальнюючи етимологічний аналіз поняття «уклад», можна зробити такі висновки:

по-перше, уклад — це стійка форма існування певних явищ у часі та просторі, що характеризується регулярністю взаємодій;

по-друге, уклад відображає соціальні відносини і може застосовуватися як до окремої особистості, так і до соціальних груп чи суспільства загалом.

Для побудови теоретичної моделі сімейного укладу важливо визначити його співвідношення з іншими суміжними категоріями, зокрема такими як «спосіб життя» та «стиль життя».

Проблема способу життя широко висвітлена у науковій літературі [18], однак єдиного підходу до його визначення не існує. З філософської точки зору спосіб життя розглядається як характер або спосіб життєдіяльності особистості, соціальної групи чи суспільства, зумовлений соціально-економічними та природними умовами [26, 39].

Водночас підкреслюється, що його не можна зводити лише до умов існування, оскільки ключовим є реальна діяльність людей — професійна, побутова, дозвілєва, сімейна тощо.

Отже, поняття «спосіб життя» є ширшим за «уклад», оскільки охоплює всю різноманітність життєдіяльності в конкретних історичних умовах. Уклад же відображає більш стабільні форми соціальних відносин, що зберігаються протягом тривалого часу, часто в межах кількох поколінь.

У соціології поняття способу життя також розглядається поетапно. Зокрема, В.Н. Толстих визначає його як типові форми індивідуальної та групової життєдіяльності, що проявляються у сфері праці, побуту, суспільної активності та дозвілля [123]. У цьому визначенні поєднуються як об'єктивні характеристики (соціальні умови), так і суб'єктивні (мислення, поведінка, спілкування).

Важливим є розмежування понять «життєдіяльність», «спосіб життя» та «уклад». Якщо спосіб життя можна розглядати як форму життєдіяльності, то уклад — це радше її умова. У цьому контексті сімейний уклад можна визначити як сукупність об'єктивних умов існування сім'ї, тоді як спосіб життя сім'ї — це конкретна форма реалізації цих умов у повсякденній практиці її членів.

У сучасних підходах до визначення способу життя акцент робиться на його формальній стороні як «форми діяльності» чи «форми буття». Так, А.А. Возьмітель і Г.І. Осадча розглядають спосіб життя як стійкі форми соціального буття та спільної

діяльності людей, що формуються відповідно до норм і цінностей і відображають домінуючі моделі життєдіяльності [30, 58]. У цьому підході значну увагу приділено суб'єктивному сприйняттю умов життя.

У соціально-психологічних дослідженнях також уточнюється співвідношення укладу та способу життя. Зокрема, В.А. Ядов зазначає, що соціально-економічний уклад як більш стабільний компонент умов життя визначає базові характеристики способу життя — тип соціальних відносин, моральні принципи, ідеологію та життєві стратегії [14, 91]. Таким чином, уклад можна розглядати як первинну соціальну реальність, у межах якої формується спосіб життя.

Відмінність між укладом і способом життя зумовлює також різницю з поняттям «стиль життя». Стиль життя охоплює лише частину повсякденної поведінки, ціннісних орієнтацій та створеного людиною середовища, яка сприяє її ідентифікації з певною соціальною групою та водночас відрізняє її від інших [34].

Сім'я як унікальний соціальний феномен виступає суб'єктом історичного розвитку суспільства, поєднуючи риси соціальної структури, соціальної організації та культурного інституту.

В основі функціонування сім'ї лежать як соціальні, так і психологічні чинники. З позиції психологічної науки, формування особистості відбувається насамперед у сімейному середовищі, а не ізольовано від нього [1].

Проблематика сімейних цінностей є предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, В.М. Мясіщев у межах теорії відносин зазначав, що цінності виникають у процесі взаємодії людини з навколишнім світом: спочатку відбувається усвідомлення значущості певних явищ, яке згодом трансформується у стійкі ціннісні орієнтації. Учений підкреслював, що усвідомлення є способом орієнтації особистості у світі, має індивідуальний характер і визначає її поведінку, за якою можна встановити систему цінностей людини [9].

За визначенням Л.А. Колпакової, сімейні цінності у широкому розумінні — це найбільш значущі ідеали та кінцеві цілі виховання і розвитку дітей, а також способи їх досягнення в контексті соціокультурного середовища сім'ї, що забезпечує передачу культурного досвіду від старшого покоління до молодшого. У вузькому значенні сімейні

цінності розглядаються як сукупність морально-етичних норм, що формуються в сім'ї та проявляються у внутрішньосімейних взаєминах, традиціях і звичаях [7].

Як зазначає Ж.М. Дюльдїна визначає сімейні цінності як взаємозв'язок моральних, культурних, традиційних і національних характеристик малої соціальної групи, що ґрунтується на шлюбі та кровній спорідненості [6].

До прикладу Н.Г. Храмова трактує сімейні цінності як позитивні та негативні показники значущості об'єктів, пов'язаних зі спільною діяльністю людей, об'єднаних шлюбними, батьківськими та родинними зв'язками, у контексті їхніх потреб, інтересів і соціальних відносин [13].

У науковій літературі (зокрема за С.Л. Рубінштейном) виокремлюють три основні групи сімейних цінностей:

1. цінності подружніх відносин;
2. цінності батьківства;
3. цінності родинних зв'язків.

До подружніх цінностей належать значущість офіційного шлюбу, рольовий розподіл у сім'ї, міжособистісне спілкування, взаєморозуміння та підтримка, а також питання домінування чи рівноправності у шлюбі.

Цінності батьківства охоплюють значущість дітей (зокрема орієнтацію на малодітність або багатодітність), а також процеси їх соціалізації та виховання в сім'ї. До цінностей родинних зв'язків відносять взаємодопомогу, взаєморозуміння, характер сімейної структури (нуклеарна чи розширена), а також значущість наявності близьких родичів [11].

Життєві цінності становлять базову категорію аксіології — науки про цінності. Вони відображають те, що є значущим для людини, визначають її життєві орієнтири, пріоритети та впливають на прийняття рішень. Водночас система цінностей є індивідуальною і може змінюватися залежно від життєвого досвіду та обставин [5].

У наукових джерелах зазначається, що структура життєвих цінностей включає:

1. загальнолюдські;
2. культурні;
3. індивідуальні цінності [10].

Таким чином, система життєвих цінностей особистості зазвичай відображає прагнення до самореалізації, утвердження власної індивідуальності та її збереження у часовому вимірі.

Окрім цього, виділяють також інші важливі життєві цінності:

1. духовний розвиток;
2. близькі міжособистісні стосунки;
3. дружба;
4. впевненість у собі;
5. свобода думок і дій;
6. незалежність;
7. професійна самореалізація;
8. суспільне визнання;
9. подорожі та пізнання світу;
10. творча діяльність [14].

Відмінності у системах цінностей зумовлені індивідуальними психологічними особливостями людей, що підтверджує їхню унікальність.

Водночас сучасні дослідження акцентують увагу на кризових явищах у сфері сімейних відносин в Україні, зокрема: зниження рівня життя сімей із дітьми, послаблення виховної функції сім'ї, зростання кількості розлучень та поширення соціального сирітства. Значною мірою ці проблеми пов'язані з недостатньою увагою до підтримки сім'ї з боку держави та суспільства.

З огляду на це, багато аспектів функціонування сім'ї потребують посиленого наукового аналізу та практичного втручання, а також переосмислення ставлення до шлюбу, батьківства та материнства.

У вітчизняній психології поширеною є періодизація розвитку сім'ї, запропонована В.А. Сисенком, відповідно до якої поняття «молода сім'я» охоплює як «дуже молоді шлюби» (0–4 роки), так і «молоді шлюби» (5–9 років)[12].

Науковець О.А. Добриніна зазначає, що найбільш напруженими періодами функціонування сім'ї є ранні етапи шлюбу (0–4 роки) та тривалий шлюбний стаж (понад 20 років). Саме в молодій сім'ї формуються моделі майбутніх взаємин, відбувається

розподіл ролей і обов'язків, встановлюються емоційні зв'язки та виробляються спільні цінності.

У цей період актуалізуються проблеми психологічної та побутової адаптації, зокрема питання лідерства, емпатії та розподілу домашніх обов'язків. Молоді подружжя характеризуються високою потребою у взаєморозумінні та визнанні, однак ефективність їхньої взаємної підтримки часто є нижчою порівняно зі зрілими сім'ями[4].

Дослідження Т.А. Гурко показали, що важливим чинником стабільності молодого сім'ї є узгодженість поглядів подружжя щодо поєднання професійної діяльності та сімейних обов'язків жінки. Саме це визначає тип сімейних відносин — традиційний або сучасний. Виявлено, що збіг поглядів спостерігається значно частіше у стабільних шлюбах, ніж у конфліктних [3].

Також важливим чинником є узгодженість у питаннях організації дозвілля. Розбіжності у поглядах щодо проведення вільного часу, розподілу побутових обов'язків і лідерства в сім'ї можуть виступати дестабілізуючим фактором.

У дослідженнях Ю.А. Бакуліної підкреслюється, що вирішальне значення має не стільки тип розподілу ролей (традиційний чи егалітарний), скільки узгодженість уявлень подружжя щодо цього розподілу [2].

Отже, узагальнення наукових підходів дозволяє сформулювати такі визначення:

1. сімейні цінності — це система особистісно значущих орієнтирів, що формуються у процесі реалізації функцій сім'ї;
2. життєві цінності — це сукупність цілей, принципів, переконань і норм, які визначають поведінку та життєву позицію особистості.

Таким чином, у сучасній психологічній науці відсутнє єдине визначення поняття «молода сім'я». Найчастіше під нею розуміють сім'ю в перші три роки після укладення шлюбу (або без обмеження тривалості за наявності дітей), у якій вік подружжя не перевищує 30 років, а також неповну сім'ю, де один із батьків віком до 30 років виховує неповнолітню дитину.

1.2. Соціально-психологічні чинники формування взаємовідносин у молодій сім'ї

Питання виникнення сім'ї та етапів її розвитку не має єдиного загальновизнаного пояснення. Подібно до проблеми походження людини загалом, воно інтерпретується по-різному залежно від наукових підходів і концепцій. Водночас очевидним є те, що категорії «шлюб» і «сім'я» мають історичний характер і змінювалися разом із розвитком суспільства.

Упродовж тривалої історії людство виробило різноманітні форми організації шлюбно-сімейних відносин. Вони визначалися передусім особливостями соціально-економічних умов, характером виробничих зв'язків та рівнем культурного розвитку суспільства.

Згідно з традиційними підходами, що спираються на етнографічні дослідження, розвиток суспільства умовно поділяють на три основні етапи: дикість, варварство та цивілізацію. Кожному з цих періодів відповідали специфічні форми соціальної організації, які визначали характер взаємин між чоловіком і жінкою.

Найдавнішою формою шлюбних відносин вважається ендогамія, яка передбачала зв'язки всередині первісної спільноти, включаючи родичів. На цьому етапі регуляція стосунків мала переважно біологічний характер. Проте така система спричиняла внутрішні конфлікти, що зумовило появу перших соціальних заборон – табу.

У результаті відбувся перехід до родової організації суспільства, де сформувалися принципи агамії (заборона шлюбів у межах одного роду) та екзогамії (укладання шлюбів поза межами роду).

Таким чином, виникла нова форма шлюбних відносин – дуально-родовий шлюб, який передбачав зв'язки між представниками різних родів. Це сприяло розширенню соціальних контактів і зміцненню міжгрупових зв'язків. У цей період формуються перші сімейні структури, засновані на кровній спорідненості, а також виникає матріархат, коли провідна роль у суспільстві належала жінці, а спадковість визначалася по материнській лінії.

Подальший розвиток продуктивних сил і соціальних відносин призвів до становлення моногамної сім'ї, що базується на союзі одного чоловіка і однієї жінки. Важливу роль у цьому процесі відіграла поява приватної власності та розвиток

економічних відносин. Чоловік поступово набуває статусу основного утримувача сім'ї, що вплинуло на розподіл ролей у родині та закріпило патріархальні моделі взаємодії.

Сучасні підходи до вивчення сім'ї враховують різноманітність її типів, які класифікуються за різними критеріями. Зокрема, за психологічним кліматом розрізняють сім'ї зі сприятливою та несприятливою атмосферою. У першому випадку характерними є взаємоповага, підтримка та емоційний комфорт, тоді як у другому – конфліктність, напруженість і відчуженість між членами родини.

Залежно від рівня психологічного благополуччя виділяють благополучні та неблагополучні сім'ї. У благополучних родинх труднощі мають ситуативний характер і долаються спільними зусиллями, тоді як у неблагополучних спостерігається системне порушення задоволення базових потреб членів сім'ї, що особливо негативно позначається на розвитку дітей.

За ступенем вираженості проблем розрізняють конфліктні, кризові та проблемні сім'ї. Конфліктні характеризуються тривалими суперечностями, кризові – гострими протиріччями у важливих сферах життя, а проблемні потребують зовнішньої підтримки для подолання складних життєвих обставин.

Окрему увагу приділяють типам неблагополучних сімей. Серед них виділяють як відкриті форми неблагополуччя (асоціальні, конфліктні, аморальні), так і приховані, коли зовнішнє благополуччя поєднується з внутрішньою деформацією цінностей і взаємин.

За характером шлюбних відносин сім'ї поділяють на моногамні та полігамні. Моногамія передбачає союз двох осіб, тоді як полігамія допускає множинні шлюбні зв'язки. У сучасному світі полігамія має обмежене поширення і залежить від культурних та релігійних традицій окремих країн.

Важливим критерієм є також структура сім'ї. Виділяють нуклеарні сім'ї (подружжя з дітьми), розширені (з участю кількох поколінь) та неповні (за відсутності одного з батьків). Кожен із цих типів має свої особливості функціонування та впливу на розвиток особистості.

Розширена сім'я забезпечує міжпоколінну взаємодію, яка сприяє передачі соціального досвіду, проте може супроводжуватися конфліктами через різницю

цінностей. Нуклеарна сім'я орієнтована на автономність і партнерські відносини, тоді як неповна часто стикається з труднощами у виконанні виховних функцій.

Тип сімейного керівництва також впливає на характер взаємин. Розрізняють демократичні (егалітарні), авторитарні та ліберальні сім'ї. Найбільш сприятливими для розвитку особистості вважаються демократичні, де рішення приймаються спільно, а взаємини будуються на взаємоповазі.

Крім того, значення має кількість дітей у сім'ї. Виділяють бездітні, одnodітні, малодітні та багатодітні родини. Дослідження свідчать, що найбільш стійкими є сім'ї з двома і більше дітьми, тоді як бездітні та одnodітні частіше зазнають розпаду.

Дослідження зарубіжних науковців свідчать, що такі поняття, як «взаємодія», «відносини» та «спілкування», часто розглядаються як взаємопов'язані й близькі за змістом. Водночас вони не є тотожними: взаємодія і відносини не зводяться одне до одного, але перебувають у тісному взаємозв'язку. Зокрема, міжособистісні відносини можуть виступати як передумовою взаємодії, так і її результатом, формуючись у процесі спільної діяльності та комунікації.

У науковій літературі поняття «взаємодія» трактується по-різному, що відображає багатогранність цього феномену.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення поняття «взаємодія»

Трактування	Дослідник
Взаємодія розглядається як процес прямого або опосередкованого впливу людей один на одного, що зумовлює їх взаємозалежність і формує зв'язки між ними	Л. В. Зінченко, Н. В. Шаповалова
Визначається як система зв'язків між індивідами та соціальними групами, яка охоплює сукупність соціальних відносин	О. Колосович
Інтерпретується не лише як взаємний вплив, а і як організація спільної діяльності людей	С. Ситнік
Розуміється як взаємний вплив, що породжує зв'язки, спілкування, спільні переживання та діяльність	Т. Яценко

У контексті сімейних відносин взаємодія ґрунтується на низці ключових параметрів, які визначають якість функціонування родини. До основних параметрів взаємодії в сім'ї належать: згуртованість, ієрархія, гнучкість, рольова структура, а також внутрішні й зовнішні межі.

Згуртованість відображає ступінь емоційної близькості між членами родини та визначає психологічну дистанцію між ними. Вона проявляється через інтенсивність суб'єктивних переживань і почуття єдності.

Відомий дослідник Д. Олсон виокремлює кілька типів сімейних систем за рівнем згуртованості: від надмірно злитих до роз'єднаних[15]. Порушення цього параметра може призводити до ослаблення сімейних зв'язків.

Ієрархія характеризує розподіл влади, відповідальності та ролей у сім'ї. Вона визначає, хто приймає рішення та несе відповідальність за їх наслідки. Порушення ієрархії, наприклад, коли відповідальність і влада не збігаються або коли діти беруть на себе функції батьків, свідчить про дисфункційність сімейної системи.

Гнучкість сім'ї відображає її здатність адаптуватися до змін та реагувати на зовнішні й внутрішні виклики. Ефективне функціонування родини передбачає баланс між стабільністю та здатністю до змін.

Важливим елементом є сімейні межі, які забезпечують цілісність родини та захищають її від негативних зовнішніх впливів. Зовнішні межі регулюють взаємодію сім'ї із соціальним середовищем, визначаючи ступінь її відкритості. Внутрішні межі стосуються особистого простору кожного члена родини і визначають допустимий рівень втручання в індивідуальне життя.

Рольова структура сім'ї передбачає розподіл соціальних і психологічних ролей між її членами. Виділяють ролі, пов'язані з виконанням обов'язків (наприклад, забезпечення побуту чи виховання дітей), а також ролі взаємодії, що проявляються у поведінці під час сімейних ситуацій (лідер, жертва, агресор тощо).

Суттєвий вплив на формування взаємовідносин у сім'ї має життєвий цикл її розвитку. Узагальнення наукових підходів дозволяє виділити кілька основних етапів сімейного життя.

Початковий етап — це період становлення молодої сім'ї, який супроводжується адаптацією подружжя один до одного, формуванням спільного побуту та розподілом обов'язків. Саме на цьому етапі часто виникають перші конфлікти, пов'язані з фінансовими труднощами та необхідністю узгодження очікувань.

Наступний етап пов'язаний із народженням дитини, що зумовлює появу нових ролей і обов'язків. У цей період може знижуватися інтенсивність подружнього спілкування, оскільки основна увага зосереджується на дитині.

У подальшому, на етапі середнього віку подружжя, сім'я досягає певної стабільності, проте може переживати кризові явища, пов'язані з особистісними змінами, переоцінкою життєвих цінностей і так званою «кризою середнього віку».

На етапі зрілості, коли діти залишають батьківський дім, подружжя змушене переосмислювати свої відносини та шукати нові спільні інтереси. Це може як зміцнити сім'ю, так і спричинити її розпад.

У період похилого віку важливими стають підтримка, турбота та емоційна близькість, однак можливі труднощі, пов'язані зі станом здоров'я та соціальною ізоляцією. Останній етап життєвого циклу сім'ї пов'язаний із втратами та переживанням самотності, що вимагає адаптації до нових умов життя[22].

У сучасному суспільстві, особливо в умовах урбанізації, спостерігається послаблення родинних зв'язків, що часто зумовлено високим темпом життя та професійною зайнятістю. Це негативно впливає на якість сімейної комунікації.

Сімейна комунікація є ключовим чинником ефективного функціонування родини. Вона характеризується високою емоційною насиченістю та відсутністю жорстких регламентів, що відрізняє її від формального спілкування.

Серед типових порушень сімейної комунікації виділяють:

- відхилені комунікації (порушення діалогу, відсутність зорового контакту, монологічність);
- подвійні повідомлення, коли одночасно передаються суперечливі сигнали;
- замасковану комунікацію, яка проявляється у прихованому вираженні емоцій та уникненні відкритого обговорення проблем.

Окрему увагу слід приділити співзалежним відносинам, які формуються в умовах постійного стресу (наприклад, при наявності залежностей у членів сім'ї). Для таких родин характерні емоційна залежність, порушення комунікації, взаємні звинувачення та ізоляція від зовнішнього світу.

У співзалежних сім'ях взаємодія часто є деструктивною: члени родини можуть бути емоційно відчуженими, уникати обговорення проблем, використовувати непрямі способи спілкування та демонструвати крайнощі у прояві турботи.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсивними соціальними змінами, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людини, зокрема сімейно-шлюбні відносини. Трансформації соціальних норм і цінностей призводять до переосмислення традиційних уявлень про ролі чоловіка і жінки, змінюють підходи до побудови сім'ї, розподілу обов'язків та відповідальності між партнерами. У цих умовах сім'я, незважаючи на всі зміни, продовжує залишатися одним із базових соціальних інститутів, що забезпечує не лише відтворення населення, а й формування особистості, її ціннісних орієнтацій і моделей поведінки[18].

Разом із тим, сучасна молодь часто стикається з труднощами у розумінні сутності сімейного життя. Недостатній рівень поінформованості про функції сім'ї, обов'язки подружжя та особливості міжособистісної взаємодії призводить до формування нереалістичних очікувань від шлюбу.

У результаті це може спричиняти емоційну незрілість, труднощі адаптації у спільному житті, конфлікти та, як наслідок, нестабільність сімейних союзів. Зростання кількості розлучень, поширення незареєстрованих шлюбів і тенденція до відтермінування створення сім'ї є відображенням цих процесів[23].

Важливо підкреслити, що усвідомлення молоддю соціальних ролей у шлюбі формується під впливом багатьох чинників, які діють комплексно та взаємопов'язано. Одним із найвагоміших є вплив батьківської сім'ї.

Саме в родинному середовищі дитина вперше стикається з моделями взаємодії між чоловіком і жінкою, спостерігає розподіл ролей, способи вирішення конфліктів, особливості емоційного спілкування. Цей досвід закладає основу для подальшого формування уявлень про сімейне життя та значною мірою визначає поведінкові стратегії в майбутньому.

Не менш значущим є вплив соціального середовища, до якого належать освітні установи, найближче оточення та засоби масової інформації. Особливої уваги заслуговує роль медіа, які сьогодні виступають одним із основних джерел інформації для молоді[23].

Через фільми, серіали, соціальні мережі та рекламу формуються певні стереотипи щодо сімейного життя, ролей чоловіка і жінки, моделей поведінки у шлюбі. Проте ці образи нерідко є ідеалізованими або викривленими, що може призводити до формування хибних очікувань і труднощів у реальних взаєминах.

Окрім зовнішніх чинників, важливу роль відіграють індивідуально-психологічні особливості особистості. До них належать рівень розвитку самосвідомості, мотиваційна сфера, ціннісні орієнтації, відповідальність, емоційна зрілість, а також риси темпераменту і характеру. Саме ці характеристики визначають здатність людини до прийняття сімейних ролей, ефективної взаємодії з партнером, вирішення конфліктних ситуацій та побудови стабільних відносин[16].

Особливого значення набуває поняття зрілості як інтегральної характеристики готовності до шлюбу. Виділяють фізичну, соціальну та психологічну зрілість. Фізична зрілість передбачає завершення біологічного розвитку організму, соціальна — здатність до самостійного життя, професійної діяльності та матеріальної відповідальності.

Проте ключовою у контексті сімейних відносин є саме психологічна зрілість, яка включає сформованість адекватних уявлень про шлюб, готовність до компромісів, уміння будувати довірливі стосунки та брати на себе відповідальність за партнера і сім'ю в цілому.

Суттєвим показником усвідомлення соціальних ролей є також сформованість очікувань щодо майбутнього партнера і сімейного життя. Адекватні очікування передбачають реалістичне сприйняття можливостей і обмежень як власних, так і партнера. Натомість завищені або суперечливі вимоги можуть стати джерелом напруження та конфліктів у шлюбі[22].

Таким чином, процес формування уявлень молоді про сімейні ролі є складним і багатовимірним. Він охоплює як соціальні впливи, так і внутрішні психологічні механізми розвитку особистості. Недостатній рівень усвідомлення цих ролей може негативно позначатися на якості подружніх відносин, спричиняти емоційні труднощі та знижувати стабільність сім'ї як соціального інституту.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема підготовки молоді до сімейного життя. Ефективним напрямом у цьому контексті є впровадження психолого-педагогічних програм, спрямованих на формування у молодих людей реалістичних уявлень про шлюб, розвиток комунікативних навичок, відповідальності та здатності до партнерської взаємодії. Такі заходи можуть сприяти підвищенню рівня психологічної готовності до шлюбу та зміцненню сімейних цінностей у сучасному суспільстві[18].

Отже, усвідомлення соціальних ролей шлюбних партнерів є важливою умовою гармонійного функціонування сім'ї. Воно формується під впливом сукупності соціальних і психологічних чинників та відображає рівень зрілості особистості. Подальші дослідження у цьому напрямі доцільно спрямувати на розробку практичних інструментів підготовки молоді до сімейного життя з урахуванням сучасних соціокультурних умов.

1.3. Особливості розвитку уявлень про шлюб та сім'ю в юнацькому віці

Уявлення про шлюб та сім'ю в юнацькому віці формуються під впливом культурних, релігійних і соціальних умов, у яких зростає особистість. У цей період спостерігається активний інтерес до протилежної статі, формування романтичних уявлень і перших досвідів міжособистісних стосунків.

Погляди юнаків і дівчат на шлюб є неоднорідними: частина молоді розглядає його як важливий життєвий етап, інші — як другорядний щодо кар'єри та саморозвитку. Водночас сім'я переважно сприймається як базова соціальна інституція підтримки та захисту[27].

Для юнацького віку характерною є тенденція до ідеалізації романтичних і сімейних стосунків, що часто не відповідає реальним умовам подружнього життя. У процесі соціального досвіду відбувається поступове усвідомлення складності сімейних взаємин, наявності конфліктів та необхідності їх конструктивного вирішення.

Історично уявлення про шлюб були більш консервативними: домінували традиційні гендерні ролі, жорсткі соціальні та релігійні норми. У сучасному суспільстві спостерігається тенденція до їх трансформації, що проявляється у зростанні індивідуалізації вибору партнера, орієнтації на спільні цінності та інтереси, а також зменшенні впливу соціальних обмежень.

Важливим чинником змін є розвиток цифрових технологій і соціальних мереж, які розширюють можливості міжособистісного спілкування та вибору партнера, у тому числі на міжнародному рівні[43].

Соціально-економічні та культурні трансформації сучасного суспільства також впливають на ставлення молоді до шлюбу. Зокрема, економічна нестабільність зумовлює відтермінування шлюбного віку, а зміни в ідеологічній та культурній сферах сприяють частковому знеціненню інституту сім'ї. У цих умовах особи юнацького віку є найбільш вразливою групою щодо формування реалістичних уявлень про сімейне життя.

У юнацькому віці відбувається відкриття власного внутрішнього світу, що сприяє формуванню більш усвідомленого підходу до вибору партнера. Важливими критеріями виступають спільні цінності, морально-етичні принципи, інтереси та особистісні якості.

Формування уявлень про шлюб значною мірою залежить від сімейного досвіду батьків, соціального оточення та засобів масової інформації. Молодь може як наслідувати батьківську модель сім'ї, так і прагнути уникнути її, однак у багатьох випадках ці моделі все одно впливають на майбутню поведінку.

Уявлення про шлюб включають:

- функціонально-рольові аспекти взаємин між партнерами;
- емоційно-оцінні уявлення про партнера;
- рівень психологічної зрілості особистості[15].

Психологічна зрілість передбачає здатність до відповідальності, самоконтролю, визнання власних помилок та прагнення до саморозвитку у партнерських відносинах.

На вибір шлюбного партнера впливають також традиції сім'ї, індивідуальний життєвий сценарій та попередній досвід міжособистісних відносин. Важливу роль відіграє батьківська сім'я, яка формує базові уявлення про сімейне життя.

Для сучасної молоді характерна певна ідеалізація майбутнього партнера, що проявляється у завищених очікуваннях щодо його особистісних якостей, зовнішності та соціального статусу. Найбільш значущими якостями вважаються доброта, чесність, відповідальність, щирість, життєрадісність та емоційна стабільність.

Водночас у сучасних уявленнях спостерігається зниження ролі кохання як єдиного визначального чинника вибору партнера, поступаючись таким цінностям, як повага, довіра та взаєморозуміння[23].

Поширеною проблемою є розрив між ідеалізованими уявленнями про партнера та реальними взаєминами, що може ускладнювати формування стабільних сімейних відносин.

Загалом, уявлення про шлюб у юнацькому віці є динамічними, змінюються під впливом соціального досвіду, особистісного розвитку та суспільних трансформацій, і потребують формування більш реалістичного та відповідального ставлення до сімейного життя[20].

Молода сім'я є особливим етапом розвитку родинних відносин, який характеризується становленням спільного життя, розподілом ролей, формуванням

системи цінностей і виробленням моделей взаємодії між партнерами. Саме в цей період закладаються основи майбутньої стабільності шлюбу, визначається характер взаємин і рівень психологічної сумісності подружжя.

Типологія молодих сімей є досить різноманітною та залежить від багатьох чинників: соціального статусу, стилю спілкування, розподілу влади, емоційної близькості, рівня відповідальності та індивідуально-психологічних особливостей партнерів. Одним із поширених підходів є класифікація сімей за структурою[17].

Відповідно до цього виділяють нуклеарні (малі) сім'ї, що складаються лише з подружжя або подружжя з дітьми, та розширені сім'ї, де разом проживають кілька поколінь. Для молодих пар більш типовою є саме нуклеарна модель, яка передбачає більшу автономію, але водночас і більшу відповідальність за організацію сімейного життя.

Важливим критерієм класифікації є розподіл ролей і влади у сім'ї. З цієї точки зору розрізняють традиційні, егалітарні та перехідні моделі. У традиційній сім'ї провідна роль належить одному з партнерів (частіше чоловікові), який відповідає за матеріальне забезпечення, тоді як інший бере на себе ведення домашнього господарства та виховання дітей. Егалітарна модель ґрунтується на принципах рівноправності, взаємної підтримки та спільного прийняття рішень. Перехідна модель поєднує риси обох підходів і є найбільш поширеною серед сучасних молодих сімей.

Окрім цього, дослідники виділяють різні моделі подружніх взаємин залежно від характеру взаємодії партнерів. Наприклад, партнерські відносини базуються на довірі, відкритості та співпраці.

Конфліктні моделі характеризуються частими суперечками, боротьбою за лідерство та низьким рівнем емоційної підтримки. Існують також формально-рольові взаємини, коли подружжя виконує свої обов'язки без глибокої емоційної залученості, а також співзалежні моделі, де один із партнерів надмірно залежить від іншого[13].

Особливе значення у формуванні взаємин у молодій сім'ї має узгодженість рольових очікувань. Кожен із партнерів вступає у шлюб із власними уявленнями про сімейне життя, які сформувалися під впливом батьківської сім'ї та життєвого досвіду.

Якщо ці уявлення не збігаються, виникають труднощі у взаєморозумінні, що може призводити до конфліктів. Тому важливим є процес адаптації, під час якого

партнери вчаться домовлятися, враховувати потреби одне одного та формувати спільні правила співжиття.

Серед основних проблем взаємин у молодих сім'ях варто виділити комунікативні труднощі. Невміння відкрито висловлювати свої почуття, слухати партнера та конструктивно вирішувати конфлікти часто стає причиною напруженості у стосунках. Не менш важливою є проблема розподілу обов'язків, особливо в умовах сучасного суспільства, де традиційні ролі зазнають змін.

Фінансові труднощі також можуть негативно впливати на стабільність молодої сім'ї. Недостатній рівень матеріального забезпечення, різні підходи до управління бюджетом або відсутність фінансової незалежності можуть спричиняти суперечки та знижувати рівень задоволеності шлюбом[28].

Ще однією поширеною проблемою є втручання батьків та інших родичів у життя молодої сім'ї. Надмірний контроль або залежність від старшого покоління можуть ускладнювати процес становлення самостійних сімейних відносин.

Важливим чинником є також психологічна незрілість партнерів. Недостатня готовність до відповідальності, невміння вирішувати життєві труднощі, егоцентризм або нереалістичні очікування від шлюбу можуть призводити до розчарувань і конфліктів.

Окрему роль відіграють емоційні аспекти взаємин. Дефіцит підтримки, уваги та взаєморозуміння може спричиняти відчуження між партнерами. У цьому контексті важливою є здатність до емпатії, взаємоповаги та емоційної відкритості.

Таким чином, взаємини у молодих сім'ях формуються під впливом багатьох факторів і мають складний, динамічний характер. Тип і модель сім'ї визначають особливості взаємодії партнерів, а наявність чи відсутність проблем залежить від рівня їхньої готовності до спільного життя, уміння будувати конструктивний діалог і знаходити компроміси. Гармонійний розвиток молодої сім'ї можливий за умови взаємної підтримки, узгодженості цінностей і спільного прагнення до розвитку стосунків.

Сім'я традиційно розглядається як ключовий соціальний інститут, що відображає особливості певного історичного етапу розвитку суспільства та водночас концентрує його моральні, духовні й соціальні суперечності[19].

Вона є своєрідною мікромоделлю соціуму, в якій переплітаються різні типи суспільних відносин: економічні, правові, політичні, культурні, психологічні та етичні.

Саме в межах сім'ї відбувається накопичення й передача життєвого досвіду, трудових умінь, соціальних норм і цінностей від одного покоління до іншого.

Значущість сім'ї визначається не лише її роллю у відтворенні населення, а й впливом на формування особистості. У родинному середовищі закладаються основи характеру людини, її світогляду, моральних переконань і культурних орієнтирів. Хоча процес соціалізації виходить за межі сім'ї, саме вона залишається базовим елементом мікросередовища, що має вирішальний вплив на розвиток індивіда.

Сучасні соціально-економічні трансформації в Україні суттєво змінили спосіб життя людей, що, у свою чергу, вплинуло на функціонування сім'ї. Нові умови вимагають від молодого покоління більшої самостійності, адаптивності, ініціативності та здатності до самореалізації.

Водночас кризові явища у суспільстві призводять до ускладнення виховного процесу, особливо в родинному середовищі. У зв'язку з цим проблема виховання дітей і молоді набуває особливої актуальності, адже саме сім'я залишається основним осередком формування особистості[23].

Традиційні підходи до розуміння ролі сім'ї поступово трансформуються. Сьогодні її дедалі частіше розглядають як складну соціальну систему. Такий підхід дозволяє глибше аналізувати внутрішню структуру родини та механізми її функціонування.

Ідея сім'ї як системи була вперше сформульована у психології у середині ХХ століття. Відповідно до цього підходу, сім'я є цілісним утворенням, яке складається з взаємопов'язаних підсистем: подружньої, батьківської та дитячої (сиблінгової) [38].

Кожна з підсистем виконує специфічні функції. Подружня підсистема формує модель інтимних і партнерських взаємин, яка стає прикладом для дітей. Батьківська підсистема забезпечує виховання, підтримку та контроль, впливаючи на розвиток самооцінки й поведінкових моделей дитини. Сиблінгова підсистема, у свою чергу, сприяє формуванню навичок соціальної взаємодії, співпраці та конкуренції.

Подальший розвиток системного підходу до вивчення сім'ї привів до появи різних теоретичних концепцій. Дослідники розглядають сім'ю як динамічну структуру, яка змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Важливими

характеристиками сімейної системи є її структура, функції, ролі, норми та правила взаємодії між членами.

Серед основних функцій сім'ї виділяють: економічну, репродуктивну, виховну, комунікативну, емоційну, рекреативну та регулятивну. Вони взаємопов'язані й забезпечують як задоволення потреб окремих членів родини, так і стабільність суспільства в цілому. При цьому рольова структура сім'ї відіграє ключову роль у реалізації цих функцій. Вона визначає очікувану поведінку кожного члена сім'ї залежно від його статусу[33].

Сімейні ролі є складним утворенням, що поєднує соціальні норми та індивідуальні особливості. Вони можуть змінюватися залежно від життєвих обставин, стадії розвитку сім'ї та культурного контексту. Важливою умовою гармонійного функціонування родини є узгодженість рольових очікувань між її членами. У разі їх невідповідності виникають конфлікти, що можуть призводити до дестабілізації сімейних відносин.

Не менш важливим аспектом є так звані «сімейні сценарії» — уявлення про типові ситуації та способи поведінки в них. Ці сценарії формуються під впливом досвіду батьківської сім'ї й часто стають джерелом непорозумінь у подружжі, якщо вони не збігаються[22].

Стабільність сім'ї значною мірою залежить від психологічної сумісності партнерів. Вона включає кілька рівнів: від психофізіологічного до ціннісного. Найвищий рівень сумісності пов'язаний із збігом життєвих цілей, цінностей і переконань, що визначає довготривалу гармонію у стосунках.

Різноманітність сімейних форм і моделей зумовлена багатьма факторами: соціальним статусом, кількістю дітей, типом лідерства, характером взаємин тощо. У реальному житті найчастіше зустрічаються змішані типи сімей, які змінюються в процесі розвитку.

Причинами сімейних конфліктів можуть бути різні фактори: несумісність характерів, фінансові труднощі, розбіжності у вихованні дітей, ревності, втручання родичів та інші. Важливу роль відіграє рівень задоволення емоційних і психологічних потреб подружжя, таких як підтримка, повага та взаєморозуміння.

Розвиток сім'ї має динамічний характер і проходить через різні етапи — від стабільності до кризових періодів, які потребують адаптації та перегляду взаємин. Сукупність цих змін описується поняттям «сімейна динаміка», що охоплює як внутрішні процеси особистості, так і взаємодію між членами сім'ї[32].

Таким чином, сім'я є складною, відкритою та гнучкою системою, яка постійно змінюється під впливом соціальних умов. Її ефективне функціонування залежить від узгодженості ролей, функцій, цінностей і взаємин між членами.

Системний підхід до вивчення сім'ї дозволяє розглядати її як цілісний організм, у якому важливими є як індивідуальні особливості кожного члена, так і характер їх взаємодії.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що на сучасному етапі досліджень поняття «сім'я» розглядається як специфічна мала соціально-психологічна група, яка характеризується особливою системою міжособистісних відносин, що ґрунтуються на власних нормах, цінностях і традиціях. Визначено основні критерії та ознаки сім'ї як малої соціальної групи, а також з'ясовано, що вона має складну структурну організацію. Розглянуто векторну теорію блокової структури сім'ї.

Встановлено нерозривний взаємозв'язок понять «сім'я», «батьківство» та «сімейне виховання». Проаналізовано основні підходи до сімейного виховання, серед яких виокремлено психоаналітичний, біхевіористський та гуманістичний.

Здійснено аналіз психологічної структури сімейних взаємин. Виявлено, що залежно від психологічного клімату розрізняють сім'ї зі сприятливим і несприятливим середовищем, а за показниками психологічного здоров'я — благополучні та неблагополучні.

Визначено, що важливою класифікаційною ознакою є характер шлюбу, відповідно до якого сім'ї поділяються на моногамні та полігамні. За внутрішньою структурою виділяють розширені, нуклеарні, повні та неповні сім'ї.

Охарактеризовано сім'ї за рівнем виховного потенціалу (виховально-сильні, стійкі та слабкі), а також за типом керівництва — егалітарні, авторитарні та ліберальні.

Досліджено психологічні особливості взаємодії в сім'ї та визначено її ключові параметри: згуртованість, ієрархію, гнучкість, рольову структуру, внутрішні та

зовнішні межі. Встановлено, що ефективність функціонування сім'ї значною мірою залежить від якості міжособистісної комунікації[22].

Виявлено типові порушення сімейної комунікації, зокрема відхилені, парадоксальні («подвійний зв'язок») та замасковані форми взаємодії. Особливу увагу приділено співзалежним відносинам, які супроводжуються хронічним стресом і негативно впливають на психологічний стан усіх членів родини.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН У МОЛОДИХ СІМ'ЯХ НА БАЗІ СЛУЖБИ У СПРАВАХ СІМ'Ї ТА ДІТЕЙ ЯГОТИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

2.1. Характеристика бази практики та організація дослідження

Базою для проведення емпіричної частини дослідження була обрана Служба у справах сім'ї та дітей Яготинської міської ради, яка функціонує як структурний підрозділ органів місцевого самоврядування. Її діяльність спрямована на практичну реалізацію державної соціальної політики у сфері підтримки сім'ї, охорони дитинства та забезпечення належних умов розвитку молоді. Установа виконує важливу роль у системі соціального захисту населення на місцевому рівні, виступаючи посередником між державою та сім'єю як базовим соціальним інститутом.

Специфіка діяльності служби полягає у комплексному підході до вирішення проблем сімей різних категорій, зокрема тих, які опинилися у складних життєвих обставинах. До основних напрямів роботи установи належать: здійснення соціального супроводу сімей, що потребують підтримки; захист законних прав та інтересів дітей; раннє виявлення та профілактика сімейного неблагополуччя; організація консультативної, соціально-педагогічної та психологічної допомоги.

Важливе місце у діяльності служби займає робота з молодими сім'ями, оскільки саме на початковому етапі сімейного життя формуються моделі взаємодії, які в подальшому визначають стабільність подружніх відносин[11].

Практичне дослідження було проведене протягом березня–квітня 2026 року. У вибірку увійшли 25 молодих сімей, які перебували на обліку в службі або зверталися до неї з різних питань соціально-психологічного характеру. Вік учасників дослідження коливався у межах від 20 до 35 років, а тривалість подружнього життя не перевищувала п'яти років, що відповідає критеріям віднесення сімей до категорії «молодих».

Організація дослідження передбачала системний підхід до вивчення особливостей взаємовідносин у подружніх парах. Основною метою стало виявлення соціально-психологічних характеристик сімейної взаємодії, зокрема рівня задоволеності шлюбом, специфіки міжособистісної комунікації, частоти та причин виникнення конфліктних ситуацій, а також способів їх вирішення.

Відповідно до поставленої мети було визначено низку конкретних дослідницьких завдань. Серед них: аналіз ступеня емоційної близькості між партнерами як показника гармонійності взаємин; дослідження особливостей спілкування у подружжі; виявлення найбільш поширених причин конфліктів у молодих сім'ях; а також визначення ефективних стратегій подолання конфліктних ситуацій.

Методичне забезпечення дослідження включало використання як загальнонаукових, так і спеціальних психодіагностичних методів. Теоретичний блок складався з аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел з проблематики сімейних взаємовідносин. Емпіричний блок передбачав застосування анкетування, психодіагностичного тестування та напівструктурованої бесіди[18].

Зокрема, анкетування використовувалося для збору соціально-демографічної інформації (вік, тривалість шлюбу, наявність дітей, рівень освіти тощо), а також для виявлення суб'єктивного сприйняття якості подружніх взаємовідносин.

Психодіагностичні методики дали можливість кількісно оцінити рівень задоволеності шлюбом, визначити ступінь конфліктності та окреслити домінуючі стилі поведінки у конфліктних ситуаціях. Метод бесіди застосовувався як додатковий інструмент для уточнення отриманих результатів, а також для глибшого розкриття індивідуального досвіду подружніх пар.

У дослідженні були використані такі психодіагностичні інструменти: методика визначення рівня задоволеності шлюбом; тест для оцінки конфліктності у подружніх відносинах; методика діагностики стилів поведінки у конфлікті; а також авторська анкета, розроблена з урахуванням мети дослідження[0].

Процедура проведення дослідження включала кілька взаємопов'язаних етапів. На підготовчому етапі було визначено мету, сформульовано завдання, здійснено підбір відповідних методик та сформовано вибіркову сукупність. Емпіричний етап передбачав безпосереднє проведення анкетування і тестування респондентів у зручний для них час, що сприяло підвищенню достовірності результатів. На аналітичному етапі здійснювалася обробка отриманих даних із застосуванням кількісних та якісних методів аналізу, а також їх інтерпретація відповідно до поставлених дослідницьких завдань[21].

Особлива увага приділялася дотриманню етичних стандартів проведення психологічних досліджень. Усі учасники були попередньо поінформовані про мету та

умови дослідження, надали добровільну згоду на участь, а також були гарантовано забезпечені анонімністю та конфіденційністю отриманої інформації. Респонденти мали право відмовитися від участі на будь-якому етапі без пояснення причин, що повністю відповідає принципам гуманістичного підходу у психологічній науці.

Молода сім'я є особливим етапом розвитку сімейних відносин, який характеризується інтенсивним формуванням міжособистісних зв'язків, виробленням спільних цінностей, норм і моделей поведінки. Саме на цьому етапі відбувається адаптація партнерів один до одного, розподіл сімейних ролей, узгодження очікувань та життєвих планів. Від того, наскільки успішно проходить цей період, значною мірою залежить подальша стабільність і гармонійність подружніх відносин.

Однією з ключових соціально-психологічних характеристик молодого сім'ї є процес взаємної адаптації. Він передбачає пристосування партнерів до індивідуальних особливостей один одного, прийняття відмінностей у поглядах, звичках, способах реагування на життєві ситуації.

У цей період нерідко виникають труднощі, пов'язані з розбіжністю очікувань, сформованих ще до шлюбу, та реальним досвідом спільного життя. Це може призводити до напруженості у взаємовідносинах, особливо якщо партнери не володіють достатніми навичками конструктивного спілкування[23].

Важливу роль у функціонуванні молодого сім'ї відіграє характер комунікації між подружжям. Ефективне спілкування сприяє формуванню довіри, взаєморозуміння та емоційної близькості. Водночас порушення комунікативних процесів, такі як уникнення обговорення проблем, агресивний стиль спілкування або недостатня відкритість, можуть стати джерелом конфліктів. Особливого значення набуває здатність партнерів до активного слухання, емпатії та конструктивного вираження власних почуттів і потреб.

Емоційна сфера взаємовідносин у молодій сім'ї також має свої особливості. На початкових етапах подружнього життя зазвичай спостерігається високий рівень емоційної залученості, однак з часом інтенсивність емоцій може змінюватися під впливом повсякденних труднощів, побутових проблем та соціально-економічних чинників. Здатність підтримувати емоційну близькість, проявляти турботу та увагу один до одного є важливим фактором збереження гармонійних відносин.

Окрему увагу слід приділити проблемі конфліктів у молодій сім'ї. Конфлікт є природним елементом міжособистісної взаємодії, однак його характер і способи вирішення можуть суттєво впливати на якість подружніх відносин[30].

Найпоширенішими причинами конфліктів є розбіжності у поглядах на ведення домашнього господарства, фінансові питання, розподіл ролей, взаємини з родичами, а також питання виховання дітей. Важливим є не стільки уникнення конфліктів, скільки формування конструктивних стратегій їх вирішення, таких як компроміс, співпраця та пошук взаємоприйнятних рішень.

Соціально-економічні умови також значною мірою впливають на взаємовідносини у молодій сім'ї. Нестабільність матеріального становища, житлові проблеми, професійна невизначеність можуть виступати додатковими стресогенними факторами, що ускладнюють процес адаптації та підвищують рівень конфліктності. У таких умовах особливої ваги набуває взаємна підтримка партнерів та здатність до спільного подолання труднощів.

Не менш важливим аспектом є розподіл сімейних ролей. У сучасних умовах спостерігається тенденція до більш гнучкого та партнерського розподілу обов'язків, однак у багатьох сім'ях зберігаються традиційні уявлення про ролі чоловіка та жінки. Невідповідність очікувань партнерів щодо виконання ролей може стати джерелом напруження та конфліктів. Тому важливою умовою гармонійних взаємовідносин є відкритий діалог щодо розподілу обов'язків і відповідальності[34].

Особливості взаємовідносин у молодій сім'ї також визначаються індивідуально-психологічними характеристиками партнерів, такими як рівень емоційної зрілості, самооцінка, комунікативні навички, здатність до саморегуляції. Особи з високим рівнем емоційного інтелекту, як правило, краще справляються з труднощами у взаємовідносинах, демонструють більшу гнучкість і толерантність.

Важливим чинником є також вплив батьківських сімей, у яких виховувалися партнери. Засвоєні в дитинстві моделі поведінки, стилі спілкування та способи вирішення конфліктів часто переносяться у власне подружнє життя. Це може як сприяти гармонійним відносинам, так і створювати додаткові труднощі, якщо досвід був негативним[12].

Таким чином, соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій сім'ї є багатограними та визначаються сукупністю індивідуальних, міжособистісних і соціальних чинників. Успішність функціонування молодої сім'ї залежить від здатності партнерів до взаєморозуміння, ефективної комунікації, конструктивного вирішення конфліктів та спільного подолання життєвих труднощів. Саме тому дослідження цих особливостей є важливим для розробки практичних рекомендацій

Отже, організація дослідження забезпечила комплексний підхід до вивчення взаємовідносин у молодих сім'ях. Отримані емпіричні результати створюють надійну основу для подальшого аналізу соціально-психологічних особливостей подружньої взаємодії, що буде детально розглянуто у наступних підрозділах дипломної роботи.

2.2. Аналіз соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях (за результатами практики)

У ході практичного дослідження було здійснено аналіз соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях на основі результатів анкетування та психодіагностичного тестування. У дослідженні взяли участь 25 молодих сімей (50 респондентів), що дало змогу отримати репрезентативні дані для подальшого аналізу.

На першому етапі було проаналізовано рівень задоволеності подружніми взаємовідносинами. За результатами проведеної методики встановлено, що:

- високий рівень задоволеності шлюбом виявлено у 32% респондентів;
- середній рівень — у 48%;
- низький рівень — у 20%.

Таблиця 2.1.

Рівень задоволеності	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Високий	16	32%
Середній	24	48%
Низький	10	20%
Разом	50	100%

Отримані дані свідчать про те, що більшість молодих сімей загалом позитивно оцінюють свої взаємовідносини, однак значна частина перебуває у зоні потенційного ризику виникнення конфліктів через недостатній рівень емоційної близькості та взаєморозуміння.

Аналіз особливостей комунікації між подружжям показав, що:

- 40% респондентів характеризують своє спілкування як відкрите та довірливе;
- 36% — як ситуативно ефективне (залежить від обставин);
- 24% — як проблемне, з наявністю труднощів у вираженні емоцій та потреб.

Таблиця 2.2.

Характер комунікації	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Відкрите, довірливе	20	40%
Ситуативно ефективне	18	36%
Проблемне	12	24%
Разом	50	100%

Це свідчить про те, що не всі молоді сім'ї володіють ефективними навичками конструктивної комунікації, що може виступати передумовою виникнення конфліктних ситуацій.

Важливим аспектом дослідження стало визначення рівня конфліктності у подружніх взаємовідносинах. Отримані результати показали:

- низький рівень конфліктності — у 28% сімей;
- середній рівень — у 50%;
- високий рівень — у 22%.

Таблиця 2.3.

Рівень конфліктності Кількість сімей Відсоток (%)

Низький	7	28%
Середній	13	52%
Високий	5	20%
Разом	25	100%

Таким чином, у більшості досліджуваних сімей конфлікти виникають періодично, що є природним для процесу адаптації до сімейного життя, однак у частини респондентів конфлікти мають систематичний характер.

Аналіз основних причин конфліктів дозволив встановити, що найпоширенішими є:

- фінансові труднощі — 30%;
- розподіл домашніх обов'язків — 25%;
- різні погляди на виховання дітей — 18%;
- недостатня увага з боку партнера — 15%;
- вплив батьків та родичів — 12%.

Таблиця 2.4

Основні причини конфліктів у молодих сім'ях

Причина конфлікту	Кількість відповідей	Відсоток (%)
Фінансові труднощі	15	30%
Розподіл обов'язків	12	24%
Виховання дітей	9	18%
Недостатня увага	8	16%
Вплив родичів	6	12%
Разом	50	100%

Ці результати підтверджують, що соціально-економічні та психологічні фактори відіграють важливу роль у формуванні напруженості у взаємовідносинах молодих сімей.

Окрему увагу було приділено аналізу стилів поведінки подружжя у конфліктних ситуаціях. За результатами дослідження встановлено, що:

- компроміс обирають 34% респондентів;
- співпраця — 26%;
- уникнення — 18%;
- пристосування — 12%;
- суперництво — 10%.

Таблиця 2.5

Стили поведінки у конфлікті

Стиль поведінки	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Компроміс	17	34%
Співпраця	13	26%
Уникнення	9	18%
Пристосування	6	12%
Суперництво	5	10%
Разом	50	100%

Отримані дані свідчать про переважання конструктивних стратегій поведінки (компроміс та співпраця), однак наявність уникнення та суперництва вказує на недостатній рівень сформованості навичок ефективного вирішення конфліктів у частини молодих сімей[14].

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодих сім'ях характеризуються поєднанням як позитивних, так і проблемних аспектів. З одного боку, значна частина подружніх пар демонструє достатній рівень задоволеності шлюбом та орієнтацію на конструктивну взаємодію.

З іншого боку, наявність середнього та високого рівня конфліктності, труднощів у комунікації та вплив зовнішніх факторів свідчать про необхідність соціально-психологічної підтримки молодих сімей.

Отримані результати підтверджують доцільність впровадження програм психологічного консультування, тренінгів комунікативних навичок та профілактики сімейних конфліктів, що можуть бути реалізовані на базі відповідних соціальних служб.

2.3. Розробка рекомендацій щодо покращення взаємовідносин у молодих сім'ях

На основі результатів проведеного дослідження соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях було виявлено низку проблем, зокрема: середній рівень задоволеності шлюбом, наявність конфліктних ситуацій, труднощі у комунікації, а також вплив соціально-економічних чинників. Це зумовлює необхідність розробки практичних рекомендацій, спрямованих на покращення якості подружніх взаємовідносин[21].

Запропоновані рекомендації адресовані як молодим сім'ям, так і фахівцям соціальних служб, які здійснюють психологічну підтримку.

1. Рекомендації для молодих сімей

З метою гармонізації взаємовідносин у молодих сім'ях доцільно дотримуватися таких рекомендацій:

1.1. Розвиток ефективної комунікації

Партнерам слід формувати навички відкритого та довірливого спілкування, зокрема:

- відкрито висловлювати власні почуття та потреби;
- уникати звинувачень і критики;
- використовувати “Я-повідомлення” (наприклад: «Я відчуваю...», «Мені важливо...»);
- уважно слухати партнера та враховувати його позицію.

1.2. Формування навичок конструктивного вирішення конфліктів

Для зниження рівня конфліктності рекомендується:

- орієнтуватися на співпрацю та компроміс;
- уникати агресивної поведінки та емоційних реакцій;
- не переносити старі образи у нові конфлікти;
- спільно шукати рішення, які задовольняють обох партнерів.

1.3. Раціональний розподіл сімейних ролей і обов'язків

Важливим аспектом стабільності сім'ї є узгодження ролей:

- чіткий розподіл домашніх обов'язків;

- взаємна підтримка у виконанні сімейних функцій;
- гнучкість у розподілі ролей залежно від обставин.

1.4. Підтримка емоційної близькості

З метою зміцнення взаємовідносин доцільно:

- проводити більше часу разом;
- підтримувати один одного у складних ситуаціях;
- проявляти турботу, увагу та повагу;
- зберігати позитивний емоційний контакт.

1.5. Управління фінансовими питаннями

Оскільки фінансові труднощі є однією з основних причин конфліктів, рекомендується:

- спільно планувати бюджет;
- обговорювати витрати;
- уникати приховування фінансової інформації[14].

2. Рекомендації для фахівців соціальних служб

З метою підвищення ефективності роботи з молодими сім'ями доцільно впроваджувати такі заходи:

2.1. Проведення психологічного консультування

Індивідуальні та сімейні консультації сприяють:

- виявленню причин конфліктів;
- покращенню взаєморозуміння між партнерами;
- формуванню навичок ефективної комунікації.

2.2. Організація тренінгових програм

Доцільно проводити тренінги на теми:

- «Ефективне спілкування у сім'ї»;
- «Конфлікти та способи їх вирішення»;
- «Емоційний інтелект у подружніх взаємовідносинах».

2.3. Психопросвітницька робота

Важливо здійснювати інформування молодих сімей щодо:

- особливостей сімейних криз;
- етапів розвитку сім'ї;
- психологічних аспектів подружніх взаємовідносин.

2.4. Розробка та впровадження програм соціального супроводу

Особливої уваги потребують сім'ї з високим рівнем конфліктності. Для них доцільно:

- здійснювати регулярний соціальний супровід;
- залучати психологів;
- проводити корекційні заняття.

3. Орієнтовна програма тренінгу для молодих сімей

З метою практичної реалізації рекомендацій пропонується впровадження тренінгової програми.

Назва тренінгу: «Гармонійні взаємовідносини у молодій сім'ї»

Мета: розвиток навичок ефективної комунікації та конструктивного вирішення конфліктів.

Тривалість: 3–5 занять по 1,5–2 години.

Основні теми занять:

- 1.Знайомство та формування довіри.
- 2.Особливості подружнього спілкування.
- 3.Конфлікти у сім'ї та способи їх вирішення.
- 4.Емоційна підтримка та взаєморозуміння.
- 5.Формування сімейних цінностей.

Очікувані результати:

- покращення комунікації;
- зниження рівня конфліктності;
- підвищення задоволеності шлюбом.

Одним із ефективних рекомендацій є створення соціального проекту, спрямованого на профілактику розлучень у молодих сім'ях, зумовлено кількома

причинами. З метою забезпечення добробуту молоді та загального благополуччя суспільства важливіше уникнути проблеми, ніж вирішувати її у подальшому.

З цієї перспективи молодіжні програми та проєкти, спрямовані на профілактику, мають перевагу перед діагностичними та корекційними проєктами, особливо коли проблема має глобальний характер.

Профілактичні соціальні проєкти націлені на комплексне запобігання розв'язанню конкретної соціальної проблеми. Даний проєкт, спрямований на запобігання розлученням та розв'язання сімейних конфліктів, можливий за умови вивчення методів конструктивного вирішення сімейних суперечок і підвищення особистісної зрілості подружжя.

Вікова категорія, на яку спрямований проєкт, варіюється від 17 до 30 років. Цільовою аудиторією є молоді сім'ї та пари, які планують одружитися. У рамках проєкту планується охопити профілактичними заходами до 20 сімейних пар. Вибір цільової групи обумовлений її соціальною значущістю як для розробників соціального проєкту, так і для суспільства загалом.

Концепція соціального проєкту «Щаслива сім'я – основа подружнього життя» [12].

Актуальність проєкту пов'язана з важливістю інституту сім'ї для суспільства. Однією з найактуальніших проблем, яка стосується не лише світу, але й України загалом, є нестабільність сімейних відносин. З усіх епох сім'я лишається ключовим соціальним інститутом.

На сьогодні молода сім'я стикається з численними проблемами: житлові труднощі, рольова адаптація, виховання дітей тощо. Це призводить до конфліктів, загострення взаємин і недостатньої здатності молодих подружжів вирішувати проблеми, що може спричинити розпад сім'ї.

Психолог О. Шевчишина виділяє основні психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї: очікування, установки на сімейне життя та гендерні ролі. Розлучення часто є наслідком конфліктів, що виникають на початкових етапах шлюбу, коли відбувається психологічна адаптація партнерів [12].

Цільова група та мета проєкту

Цільова група: молоді сім'ї та пари.

Мета соціального проєкту:

- визначення причин конфліктів у молодих сім'ях та розробка профілактичної системи запобігання розлученням;
- зміцнення інституту сім'ї та пропаганда сімейних цінностей через психологічне консультування молодих пар.

Завдання проєкту

- виховання ціннісного ставлення до сім'ї та підвищення психологічної культури;
- формування усвідомленого підходу до вибору партнера та звернення за допомогою до фахівців;
- інформування молоді про особливості сімейних відносин і можливі труднощі;
- привернення уваги суспільства до проблем молодих сімей.

Термін реалізації

01 квітня 2024 року – 31 червня 2024 року (3 місяці).

Обґрунтування проєкту

Проєкт реалізується студентами Сумського державного університету на волонтерських засадах. Фінансування здійснюється за рахунок спонсорських внесків та профспілкової організації студентів і аспірантів. Керівництво здійснює студент-волонтер за підтримки викладачів кафедри соціальних технологій.

Команда проєкту — 10 осіб. Бюджет становить 1000 грн.

Зміст діяльності проєкту

У межах проєкту надаються:

- інформаційно-профілактичні заходи;
- психологічне консультування молодих пар.

Очікувані результати:

- підвищення рівня психологічної грамотності;
- зменшення кількості «легковажних» шлюбів;
- усвідомлення відповідальності у сімейних відносинах;
- зниження кількості розлучень.

Оцінка ефективності проєкту

Ключові індикатори:

- позитивні відгуки учасників;
- оцінка викладачів;
- застосування знань молоддю;
- зменшення розлучень;
- позитивні відгуки через 6 місяців після реалізації.

Основні заходи профілактики

- інформаційна робота щодо комунікації, бюджету, побуту, виховання дітей;
- психологічне консультування молодих пар.

План-графік реалізації передбачає:

- анкетування;
- лекції;
- тренінги;
- консультації;
- заключне опитування;
- аналіз результатів.

Анкетування та результати

Анкетування проведено серед 40 респондентів (16–30 років):

- 80% жінки, 20% чоловіки;
- 51% віком 16–22 роки;
- 49% віком 22–30 років;
- 90% у відносинах;
- 17% у шлюбі.

Виявлено:

- 50% мають часті конфлікти;
- 41% — рідкісні;
- 9% — не мають.

Основна причина — відсутність взаєморозуміння.

Способи вирішення:

- 70% — самотійно;
- 15% — батьки;
- 14% — друзі;
- 1% — психолог.

До психолога зверталися лише 1% респондентів.

- 93% зацікавлені у лекціях з психології сім'ї[19].

У другому розділі дипломної роботи було здійснено практичне дослідження соціально-психологічних особливостей взаємовідносин у молодих сім'ях на базі Служби у справах сім'ї та дітей Яготинської міської ради.

У підрозділі 2.1 охарактеризовано базу дослідження та визначено організаційні засади його проведення. Зокрема, обґрунтовано вибір вибірки респондентів, визначено мету, завдання та методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс теоретичних і емпіричних методів, серед яких анкетування, психодіагностичне тестування та бесіда, що забезпечило всебічність і достовірність отриманих результатів.

Аналізуючи зібрані дані опитування, можна зробити висновок, що молодь готова звертатися до фахівців. Крім того, результати опитування свідчать, що спрямованість на профілактику розлучень у молодих родинах викликає зацікавленість у молодих людей.

Лекція є ефективним та економічним способом передачі та засвоєння інформації. Однією з її переваг є здатність лектора систематизувати та структурувати великий обсяг знань і фактів.

Для проведення тематичної зустрічі з молодими парами, метою якої є інформування молоді про особливості сімейних стосунків та розвиток самосвідомості кожного партнера, доцільно організувати лекцію на тему «Психологія стосунків на сучасному етапі».

Після реалізації соціального проєкту «Щаслива сім'я – основа подружнього життя» була проведена оцінка його ефективності. Для цього здійснено опитування з метою збору результатів після впровадження профілактичних заходів. Отримані дані

дозволили зробити висновок про покращення навичок міжособистісної взаємодії молодих подружніх пар[3].

Отже, згідно з результатами опитування, проєкт профілактики розлучень у молодих сім'ях підтвердив свою ефективність, що свідчить про досягнення визначеної мети дослідження.

Таким чином, впровадження профілактичних заходів сприятиме підвищенню рівня інформованості молодого подружжя у сфері шлюбно-сімейних відносин [37].

Крім того, ці методи та технології не є специфічними лише для роботи з молодими сім'ями, а можуть застосовуватись також у роботі з сім'ями загалом, а також із молодими людьми, які готуються до одруження.

Отже узагальнюючи проведені емпіричні дослідження, слід зазначити, що у підрозділі 2.2 здійснено аналіз результатів емпіричного дослідження. Встановлено, що для більшості молодих сімей характерний середній рівень задоволеності шлюбом, що свідчить про відносну стабільність взаємовідносин, однак наявність респондентів із низьким рівнем задоволеності вказує на існування проблем у подружній взаємодії. Виявлено, що значна частина молодих сімей має труднощі у сфері комунікації, що проявляється у недостатній відкритості та взаєморозумінні між партнерами.

Дослідження рівня конфліктності показало, що у більшості сімей конфлікти мають періодичний характер, однак у частини респондентів вони є систематичними та потребують психологічного втручання. Визначено основні причини конфліктів, серед яких домінують фінансові труднощі, проблеми розподілу сімейних обов'язків, різні погляди на виховання дітей та вплив родичів.

Аналіз стилів поведінки у конфліктних ситуаціях засвідчив переважання конструктивних стратегій, таких як компроміс і співпраця, проте виявлено також наявність неконструктивних моделей поведінки (уникнення, суперництво), що свідчить про недостатній рівень сформованості навичок ефективної взаємодії у частини подружніх пар.

У підрозділі 2.3 на основі отриманих результатів було розроблено практичні рекомендації щодо покращення взаємовідносин у молодих сім'ях. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, формування конструктивних стратегій поведінки у конфлікті, зміцнення емоційної

близькості та оптимізацію розподілу сімейних ролей. Окрему увагу приділено рекомендаціям для фахівців соціальних служб, зокрема щодо впровадження психологічного консультування, тренінгових програм та психопросвітницької роботи.

Отже, результати практичного дослідження підтверджують, що взаємовідносини у молодих сім'ях мають складний і багатогранний характер та залежать від сукупності соціально-економічних і психологічних чинників. Виявлені особливості свідчать про необхідність цілеспрямованої соціально-психологічної підтримки молодих сімей, що сприятиме підвищенню рівня їх благополуччя та стабільності.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що соціально-психологічні особливості взаємовідносин у молодій сім'ї визначаються комплексом взаємопов'язаних чинників, серед яких провідними є рівень психологічної сумісності партнерів, узгодженість рольових очікувань, якість комунікації та характер сімейного клімату.

Встановлено, що гармонійні сімейні відносини формуються за умови взаємної підтримки, емоційної близькості, партнерського стилю взаємодії та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. Натомість дисгармонійні взаємини зумовлюються порушенням рольової структури, неузгодженістю ціннісних орієнтацій та недостатнім рівнем психологічної зрілості подружжя.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки профілактичних і корекційних програм, спрямованих на зміцнення молодого сім'ї. Особливо важливим є впровадження соціально-психологічних заходів на рівні громадських та державних інституцій, зокрема служб у справах дітей та сім'ї, які можуть виступати ефективним інструментом підтримки стабільності сімейних відносин.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що стабільність молодого сім'ї значною мірою залежить від соціально-психологічних умов її функціонування, а своєчасна профілактична та консультативна робота є важливим чинником запобігання сімейним кризам і розлученням.

Під час проведення дослідницької роботи були сформульовані такі узагальнені висновки:

1. Теоретичне осмислення поняття «сім'я».

У результаті аналізу наукових джерел встановлено, що сім'я у сучасній науковій парадигмі розглядається як мала соціально-психологічна система зі специфічною структурою міжособистісних відносин, які регулюються моральними нормами, традиціями та внутрішніми закономірностями функціонування. Визначено основні критерії сім'ї як малої соціальної групи та її структурні характеристики.

Розглянуто векторну модель блокової організації сімей, відповідно до якої виокремлюються:

блок А — повні сім'ї (подружжя репродуктивного віку з дітьми або без них);

блок В — неповні («осколкові») сім'ї з одним із батьків;

блок С — літні подружні пари як завершальний етап сімейного циклу;

блок D — додаткові або асоційовані члени сімейної системи.

Визначено основні функції сім'ї: репродуктивну, виховну, економічну, господарсько-побутову, соціально-статусну, комунікативну, емоційно-психологічну, рекреаційну та сексуально-еротичну. У системному підході сім'я розглядається як відкрита динамічна соціальна система.

Підкреслено взаємозв'язок понять «сім'я», «батьківство» та «сімейне виховання», де стиль батьківсько-дитячої взаємодії виступає стійким виховним механізмом. Виокремлено три основні наукові підходи до сімейного виховання: психоаналітичний, біхевіористський та гуманістичний.

Серед основних проблем сучасної сім'ї визначено зниження шлюбної мотивації молоді, поширення добровільної бездітності, нестабільність партнерських відносин та трансформацію ціннісних орієнтацій молодого покоління.

2. Психологічна структура сімейних взаємин.

Встановлено, що визначальним чинником стабільності сім'ї є її психологічний клімат. Виокремлено гармонійні та дисгармонійні сім'ї. Гармонійні характеризуються довірою, взаємопідтримкою та емоційною згуртованістю, тоді як дисгармонійні — конфліктністю, емоційною дистанцією та комунікативними труднощами.

За рівнем функціонування сімейні системи поділяються на адаптивні (благополучні) та дезадаптивні (проблемні). У дезадаптивних сім'ях порушується задоволення базових потреб, тоді як у адаптивних конфлікти мають ситуативний характер і не руйнують систему взаємин.

Проаналізовано типологію сімей за структурою (нуклеарні, розширені, повні, неповні), а також за характером шлюбу (моногамні, полігамні). Окрему увагу приділено міжпоколінним конфліктам, що виникають через ціннісний розрив і соціальні трансформації.

За виховним потенціалом виділено високоресурсні, стабільні та слабкоресурсні сім'ї. За стилем управління — егалітарні, авторитарні та ліберальні моделі сімейної організації.

3. Психологічні особливості сімейної взаємодії.

Доведено, що міжособистісна взаємодія є базовим механізмом функціонування сімейної системи. Проаналізовано етапи життєвого циклу сім'ї та типові порушення комунікації, що впливають на стабільність подружніх відносин.

Окремо розглянуто феномен співзалежних відносин, який характеризується емоційною залежністю партнерів, зниженням особистісної автономії та високим рівнем хронічного стресу, що поступово призводить до деформації сімейної системи.

4. Емпіричне дослідження та його результати.

У дослідженні брали участь подружні пари та сімейні тріади (мати, батько, дитина). Загальна вибірка становила 30 сімейних систем: 10 благополучних пар, 10 неблагополучних (експериментальна група) та 10 благополучних (контрольна група). Усі респонденти перебували у шлюбі не менше п'яти років та мали досвід виховання дітей.

Для збору даних використано комплекс методик: опитувальник «Рольові очікування та домагання у шлюбі» (О.М. Волкова), проективну методику Рене Жиля, опитувальник Р. Кеттелла, а також методи бесіди й спостереження.

На констатувальному етапі виявлено, що благополучні сім'ї мають комплементарну модель взаємодії та чітко структуровану рольову ієрархію. У неблагополучних сім'ях зафіксовано порушення ролей і дисгармонійний характер взаємодії.

У формувальному етапі реалізовано комплекс корекційно-профілактичних заходів, спрямованих на підвищення емоційної близькості та стабілізацію сімейних відносин. Результати засвідчили позитивну динаміку у взаєморозумінні та емоційній залученості партнерів.

5. Практична значущість та впровадження результатів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в діяльності соціальних та психологічних служб, зокрема у роботі з молодими сім'ями та парами, які планують шлюб.

Окремо слід зазначити, що результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності Служби у справах дітей та сім'ї Яготинської міської ради, зокрема у межах профілактичних програм, спрямованих на зміцнення сімейних відносин, запобігання конфліктам та підтримку молодих подружніх пар. Це дозволяє підвищити ефективність соціально-психологічного супроводу сімей на рівні територіальної громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко Т. Ф. Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у теорії поколінь. Педагогіка і психологія : Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. Київ : Педагогічна преса. 2022/2. №3. С. 68 – 76.
2. Андрушко Я. С. Теоретичний аналіз деструктивних форм поведінки індивіда під час здійснення особистісного вибору. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. С. 161 – 169.
3. Бондар Т. В. Стиль взаємин між підлітками та батьками. URL: https://ukrsocium.org.ua/wp-content/uploads/2010/10/31-39_no-4_vol35_2010_UKR.pdf
4. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2021 96 с.
5. Буленко Т. В. Тенденції розвитку української сім'ї та її проблеми на сучасному етапі. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. К., 2021. Т.3. Ч.4. С.20 – 24.
6. Веселова Н. П. Психологічні особливості комунікативних процесів у сім'ї. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. 2023. Вип. 114. С. 21 – 24.
7. Вовчик-Блакитна О. О. Міжпоколінна взаємодія як ресурс. Актуальні проблеми психології. 2022. Вип. 47. Том 7. С. 80 – 91.
8. Георгадзе Т. О. Традиційна сім'я та її роль в сучасному українському суспільстві. SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT. PEDAGOGY. 2023. № 12. С. 27 – 29. 82
9. Горецька О.В. Психологія сім'ї : навчальний посібник для студентів спеціальності «Практична психологія», «Початкова освіта» / О. Горецька, Н. Сердюк. Бердянськ : Ткачук О.В., 2022. 216 с.
10. Зінченко Л. В., Шаповалова Н. В. Теоретичний аналіз поняття «взаємодія» як соціально-психологічний феномен. URL: <https://sworld.com.ua/konfer34/457.pdf>
11. Зозуль Т. В. Психологічні особливості розподілу сімейних ролей у подружніх парах із суттєвою різницею у віці. Психологія і особистість. 2023. № 1(9). С. 129 – 138.

- 12.Кісарчук З.С. Психологічна допомога сім'ї. К.: Главник, 2021. 244 с.
- 13.Колосович О.С. Психологія взаємодії у військово-професійному середовищі: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2023. 232 с.
- 14.Кондратюк Т.В. Характеристика сфери сімейних відносин суспільств сучасного типу як об'єкта державного управління. Економіка та держава. Київ, 2022. № № 8.С. 52 – 55.
- 15.Кошонько Г. Соціально-психологічні особливості сучасної сім'ї. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 16 – 17. С. 53 – 55.
- 16.Кузнєцов М. А. Життестійкість підлітків з неповних сімей : монографія / М. А. Кузнєцов, К. Р. Маннапова ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків: Діса плюс, 2022. 257 с. 83
- 17.Кучманич І.М. Психологія сім'ї : навчально-методичний посібник. Миколаїв, 2023. 174 с.
- 18.Кучманич І.М. Усвідомлене батьківство: навчально-методичний посібник. Миколаїв 245 с.
- 19.Лакуста Т. Причини появи неповних сімей в сучасному суспільстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Вип. 22. С. 88 – 90.
- 20.Лемещенко С. Р. Соціально-психологічні умови формування у старшокласників до усвідомленого батьківства: дис...на здобуття канд..псих.наук за спеціальністю 19.00.05. Сєвєродонецьк, 2022. 224 с.
- 21.Литвинчук Л. М. Проблема співзалежності як брак почуття внутрішнього власного значення. Технології розвитку інтелекту. 2023. Т. 2 Вип. 4. URL: https://psytir.org.ua/upload/journals/2.4/authors/2016/Lytvynchuk_Lesja_Myhajlivna_Problema_spivzalezhnosti_jak_brak_pochuttja_vnutrishnogo_vlasnogo_znachennja.pdf
- 22.Ліпіч Л. Сім'я та сімейні цінності в умовах трансформації традиційних соціальних інститутів. Релігійна свобода. 2022. № 21. С. 14 – 27.
- 23.Літвінова О. В. Психологічні особливості стратегій поведінки в конфлікті між представниками різних поколінь в сім'ї / О. В. Літвінова, Д. В. Коломойчук // Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2023. № 2 – 3. С. 138 – 144.

24.Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навчальний посібник. К.: ІПК ДСЗУ, 2022. 186 с.

25.Ляшенко Н. О. Соціологія сім'ї : конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія» у 2-х частинах. Ч. I. Сім'я як соціальний інститут / Н.О. Ляшенко, Н.М. Семке. Харків : ХПІ, 2023. 96 с. 84

26.Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. К. : Персонал, 2021.304 с.

27.Маннапова К. Р. Неповна сім'я як чинник, що впливає на формування життєздатності підлітків. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2011. № 959. Вип. 46. С. 105 – 108. 28.Методика Рене Жиля. URL: <https://dytpsyholog.com/2015/06/04/методикарене-жиля/>

29Методика. Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела. URL: <http://detkam.in.ua/metodika--dityachij-variant-osobistisnogo-testu-rkettela.html>

30.Методичний посібник для фахівців, які впроваджують типову програму для кривдників: теоретична частина. К., 2022. 316 с.

31.Модель сучасної родини. Л., 2014. URL: <http://www.biblioteka.lviv.ua/files/family.pdf>

32.Молодіжна сімейна політика в Україні / За заг. ред.. Ничипоренко С.В. Умань: Сочінський, 2021. 217 с.

33. Муляр Н. Актуальні проблеми сучасної української сім'ї у контексті морально-етичного виховання. Актуальні питання гуманітарних наук. 2016. Вип. 16. С. 359 – 364.

34.Нечипоренко С. В. Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 2. С. 37 – 43.

35.Поліщук В. М. Психологія сім'ї. Суми: Університетська книга, 2022. 239 с.

36.Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: НАУ-друк, 2020. 270 с.

37.Посвістак О. А. Біхевіористський підхід до сім'ї: специфіка та основні концепції. Наука і освіта. 2023. № 7. С. 111 – 117.

38.Потапчук Є. М. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя/ Є. М. Потапчук, Д. Є. Карпова// Науковий вісник Херсонського державного університету. 2023. Вип. 4. С. 41 – 45.

51.Психологія сім'ї : конспект лекцій/ під ред. І. Ушакової. Х.: НУЦЗУ, 2023. 90 с.

39.Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ : Ліра-К, 2022. 266 с.

40.Психологія сім'ї: навчально-методичний посібник з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання ступеню «Бакалавр» спеціальності 6.030103 «Практична психологія»/ укладач М.О.Марценюк. Мукачево : МДУ, 2022. 76 с. 41.Рогів К. Боротьба за лідерство у сім'ї: матріархат проти патріархату на прикладі української сім'ї. Психологічні виміри культури, економіки, управління. 2022. Вип. 8. С. 46 – 50.

42.Саппа М. М. Конфлікт поколінь «батьки і діти» як виклик педагогам. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2022. № 4. С. 55 – 57. 86 43.Ситнік С. В.Особливості міжособистісної взаємодії майбутніх психологів із різним стилем мислення. Наука і освіта. 2025. № 1. С. 158 – 164.

44.Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. К.: Основа-Принт, 2023. 248 с.

45.Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація? Демографія та соціальна економіка 2023. № 1. С. 28 – 38.

46.Сова М.О. Психологія сім'ї: Навчальний посібник / М. О. Сова, С. О. Деніжна. К: 2024. 212 с.

47.Сосніхіна С.Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2022. Вип. 52. С. 134 – 142. 48.Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2025. 136 с.

49.Сушко Д. Співзалежна поведінка особистості у контексті наукових досліджень. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова . Серія 12. Психологічні науки. Зб. наукових праць. Випуск 8 (53). 2023. С. 107 – 112.

50.Терещенко Н. М., Долгополова О. В. Трансгенераційні моделі шлюбу: досвід роботи із генограмами. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія Психологія. 2020. № 68. С. 57 – 61.

51.Томаржевська І.В. Теоретико-методологічний аналіз феномену усвідомленого батьківства. 2022. URL:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14096/3.pdf?sequence=1> 52.Троценко Н.

Є. Фактори сімейного благополуччя. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33688722.pdf>

53.Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади/ За заг. ред. Г. М. Лактіонової. К., 2024, 86 с. 87

54.Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2023. 224 с

55.Цьомик Х. Б. Психологічна сутність подружніх взаємин у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Габітус. 2021. Вип. 24. С. 177 – 183.

56.Чала О. А. Сутність та детермінати деструктивної конфліктності особистості. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1290/1/E_CHALA_NC_NPU_12_IS_IPS_P.pdf

57.Швалб Ю. М. Еколого - психологічні детермінанти суб'єктивного благополуччя особистості: монографія / Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик- Блакитна , Т. М. Кирпенко, О. В. Павленко, О. В. Рудоміно Дусятська; за ред. Ю. М. Швалба. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2022. 234 с.

58.Юрченко І. Основні психолого-педагогічні особливості неповних сімей в сучасній Україні. Педагогічні науки. 2023. Вип. 65. С. 57 – 64.

59.Яблонська Т. М. Актуальні проблеми досліджень сучасної сім'ї в Україні. Український соціум. 2024. № 2 (4). С. 80 – 84.

60.Яблонська Т.М. Дитячо-батьківські взаємини як чинник розвитку ідентичності дитини. 2023. С.589-598. URL : <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v9/i9/75.pdf>

61.Ярошук А. А. Поняття сім'ї та шлюбу як основа формування матримоніальних настанов у старших школярів. Молодий вчений. 2022. № 10. С. 737 – 741. 88

62.Яцина О. Ф. Методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Психологія сім'ї» для студентів за напрямом підготовки 6.030102 – Психологія. Ужгород, 2025. 31 с.

63.Яцишина А. М. Психологічні умови корекції емоційно-деструктивної поведінки дітей молодшого шкільного вік: дис...на здобуття канд..псих.наук за спеціальністю 19.00.07. Одеса, 2024. 248 с.

64.Ященко Т. М. Співвідношення понять «взаємодія» та «взаємовідносини» в системі державного управління. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. 2024. № 2. С. 19 – 25.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) (Волкова А. Н., Трапезникова Т. М.) [42]

Методика спрямована на вивчення уявлень подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних відносин, особистої спільності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера. Ці показники, відображаючи основні функції сім'ї, складають шкалу сімейних цінностей (ШСЦ). Крім того, ця методика дозволяє уточнити уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднаних шкалою рольових очікувань і домагань (ШРОП).

Результати даної методики свідчать про ієрархію сімейних цінностей подружжя, що дає можливість зробити висновок про соціально-психологічної сумісності подружжя в сім'ї. Діагностика соціально-психологічної подружньої сумісності, у тому числі з використанням опитувальника «Рольові очікування і домагання у шлюбі», набуває особливої актуальності під час будь-якого кризового періоду, змістом якого є рольове переструктурування подружньої пари.

Опис методики. Методика містить по 36 тверджень в кожному варіанті (чоловічому та жіночому) і складається з 7 шкал. Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, відповідних їх статі, і висловити своє ставлення до кожного твердженням, використовуючи наступні варіанти відповідей: «Повністю згоден», «Загалом це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно».

Інструкція: «Перед Вами ряд тверджень, які стосуються шлюбу, сім'ї, відносин між чоловіком і дружиною. Уважно прочитайте затвердження тексту та оцініть ступінь своєї згоди або незгоди з ними. Вам пропонується 4 варіанти відповіді, які виражають ту чи іншу ступінь згоди або незгоди з твердженням, а

саме: «Повністю згоден», «Загалом це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно». Підбираючи варіант відповіді до кожного з тверджень, постарайтеся якомога точніше передати Ваша особиста думка, а не те, що прийнято серед Ваших близьких і друзів. Свої відповіді реєструйте в спеціальному бланку».

Текст опитувальника (Жіночий варіант)

1. Настрій і самопочуття людини залежить від задоволення його сексуальних потреб.
2. Щастя в шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.
3. Сексуальні стосунки - головне у відносинах чоловіка і дружини.
4. Головне в шлюбі - щоб у чоловіка і дружини було багато спільних інтересів.
5. Чоловік - це друг, який поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Чоловік - це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найголовніша турбота чоловіка - забезпечити матеріальний достаток і побутовий комфорт сім'ї.
8. Чоловік повинен займатися домашнім господарством нарівні з дружиною.
9. Чоловік повинен вміти обслужити себе, а не чекати, що дружина візьме на себе всі турботи про нього.
10. Чоловік повинен займатися дітьми не менше, ніж дружина.
11. Я хотіла б, щоб мій чоловік любив дітей.
12. Про чоловіка я суджу по тому, хороший чи поганий він батько своїм дітям.
13. Мені подобаються енергійні, ділові чоловіки.
14. Я дуже ціную чоловіків, серйозно захоплених своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові та професійні якості мого чоловіка.
16. Чоловік повинен вміти створювати в сім'ї теплу, довірчу атмосферу.
17. Для мене головне - щоб мій чоловік добре розумів мене і брав такою, яка я є.

18. Чоловік - це насамперед друг, який уважний і турботливий до моїх переживань, настрою, стану.

19. Мені подобається, коли мій чоловік красиво і модно одягнений.

20. Мені подобаються видні, рослі чоловіки.

21. Чоловік повинен виглядати так, щоб на нього було приємно дивитися.

22. Найголовніша турбота жінки - щоб все в родині були обіхожені.

23. Я завжди знаю, що потрібно купити для моєї сім'ї.

24. Я збираю корисні поради господарці: як готувати смачні страви, консервувати овочі, фрукти.

25. Головну роль у вихованні дитини завжди відіграє мати.

26. Я не боюся труднощів, пов'язаних з народженням і вихованням дитини.

27. Я люблю дітей і із задоволенням займаюся з ними.

28. Я прагну домогтися свого місця в житті.

29. Я хочу стати хорошим фахівцем своєї справи.

30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.

31. Близькі та друзі часто звертаються до мене за порадою, допомогою і підтримкою.

32. Навколишні часто довіряють мені свої біди.

33. Я завжди щиро і з почуттям жалю втішаю і опікуюся потребують цього людей.

34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.

35. Я люблю гарний одяг, ношу прикраси, користуюся косметикою.

36. Я надаю великого значення своєму зовнішньому вигляду.

Текст опитувальника (Чоловічий варіант)

1. Настрій і самопочуття людини залежить від задоволення його сексуальних потреб.

2. Щастя в шлюбі залежить від сексуальної гармонії подружжя.

3. Сексуальні стосунки - головне у відносинах чоловіка і дружини.

4. Головне в шлюбі - щоб у чоловіка і дружини було багато спільних інтересів.

5. Дружина - це друг, який поділяє мої інтереси, думки, захоплення.
6. Дружина - це насамперед друг, з яким можна поговорити про свої справи.
7. Найголовніша турбота дружини - щоб у родині були нагородовані й доглянуті.
8. Жінка багато втрачає в моїх очах, якщо вона погана господиня.
9. Жінка може пишатися собою, якщо вона добра господиня свого будинку.
10. Я хотів би, щоб моя дружина любила дітей і була їм хорошою матір'ю.
11. Жінка, яка тяготиться материнством, неповноцінна жінка.
12. Для мене головне в жінці, щоб вона була гарною матір'ю моїм дітям.
13. Мені подобаються ділові й енергійні жінки.
14. Я дуже ціную жінок, всерйоз захоплених своєю справою.
15. Для мене дуже важливо, як оцінюють на роботі ділові та професійні якості моєї дружини.
16. Дружина повинна, перш за все, створювати і підтримувати теплу, довірчу атмосферу.
17. Для мене головне - щоб моя дружина добре розуміла мене і брала таким, який я є.
18. Дружина - це насамперед друг, який уважний і турботливий до моїх переживань, настрою, стану.
19. Мені подобається, коли моя дружина красиво і модно одягнена.
20. Я дуже ціную жінок, які вміють красиво одягатися.
21. Жінка повинна виглядати так, щоб на неї звертали увагу.
22. Я завжди знаю, що треба купити для нашого будинку.
23. Я люблю займатися домашніми справами.
24. Я можу зробити ремонт і обробку квартири, починають побутову техніку.
25. Діти люблять грати зі мною, охоче спілкуються, йдуть на руки.
26. Я дуже люблю дітей і вмію з ними займатися.

27. Я брав би активну участь у вихованні своєї дитини, навіть якщо б ми з дружиною вирішили розлучитися.

28. Я прагну домогтися свого місця в житті.

29. Я хочу стати хорошим фахівцем своєї справи.

30. Я пишаюся, коли мені доручають важку і відповідальну роботу.

31. Близькі та друзі часто звертаються до мене за порадою, допомогою і підтримкою.

32. Навколишні часто довіряють мені свої біди.

33. Я завжди щиро і з почуттям жалю втішаю і опікуюся потребують цього людей.

34. Мій настрій багато в чому залежить від того, як я виглядаю.

35. Я намагаюся носити той одяг, яка мені йде.

36. Я прискіпливо ставлюся до крою костюма, фасону сорочки, кольором краватки.

Відповіді на пропоновані твердження свідчать про вираженість у подружжя семи основних сімейних цінностей. Відповідно, бали за кожною шкалою сімейних цінностей підсумовуються окремо. По перших двох шкалах ці результати є підсумковими і переносяться в останній стовпець таблиці. Підсумкові бали інших п'яти шкал обчислюються як напівсума балів за підшкалам «рольові очікування» (установка чоловіка і дружини на активне виконання партнером сімейних обов'язків) і «рольові домагання» (особиста готовність кожного з партнерів виконувати сімейні ролі). Відповіді оцінюються наступним чином:

— відповідь «Повністю згоден» - 3 бали;

— відповідь «Загалом це вірно» - 2 бали;

— відповідь «Це не зовсім так» - 1 бал;

— відповідь «Це невірно» - 0 балів.

Таким чином, мінімальний сумарний бал за шкалою становить 0 балів, максимальний підсумковий бал за шкалою - 9 балів. Шкала оцінок

взаємовідносин представлена трьома категоріями: низькі оцінки за шкалою - 0-3 бали; середні оцінки за шкалою - 4-6 бали; високі оцінки за шкалою - 7-9 балів.

ДОДАТОК В

Методика Рене Жіля [35]

Для дослідження сфери міжособистісних відносин дитини та її сприйняття внутрішньо-сімейних відносин призначена дитяча проєктивна методика Рене Жіля. Мета методики полягає у вивченні соціальної пристосованості дитини, а також її взаємовідносин із оточуючими. Методика є візуально-вербальною, складається з 42 картинок з зображенням дітей або дітей та дорослих, а також текстових завдань. Її спрямованість - виявлення особливостей поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях, важливих для дитини і які стосуються її відносини з іншими людьми.

Перед початком роботи з методикою дитині повідомляється, що від неї чекають відповіді на запитання щодо картинок. Дитина розглядає малюнки, слухає чи читає запитання та відповідає. Дитина повинна вибрати собі місце серед зображених людей, або ідентифікувати себе з персонажем, який займає те чи інше місце в групі. Він може вибрати його ближче чи далі від певної особи. В текстових завданнях дитині пропонується вибрати типову форму поведінки, причому деякі завдання будуються на кшталт соціометричних. Таким чином, методика дозволяє отримати інформацію про відношення дитини до різних оточуючих її людей (до сімейного оточення) та явищ.

Психологічний матеріал, що характеризує систему особистісних відносин дитини можна умовно розділити на дві великі групи змінних. 1) Змінний, що характеризує конкретно-особистісні відносини дитини: ставлення до сімейного оточення (мати, батько, бабуся, сестра та ін), ставлення до друга чи подруги, до авторитарного дорослого та ін. 2) Змінні, що характеризують саму дитину і проявляються в різних відносинах: товариськість, відгородженість, прагнення до домінування, соціальна адекватність поведінки.

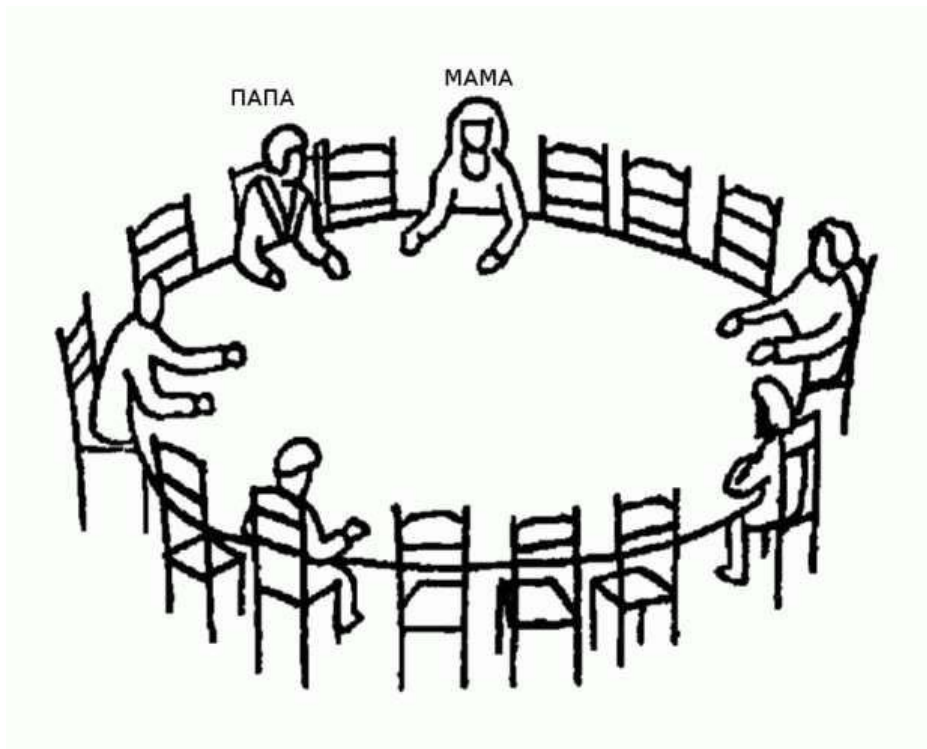
Усього автори, що адаптували методику, виділяють 12 ознак: ставлення до матері, ставлення до батька, ставлення до матері та батька як сімейного подружжя, ставлення до братів та сестер, ставлення до бабусі та дідуса,

ставлення до друга, ставлення до вчителя, допитливість, прагнення до домінування, товариськість, відгородженість, адекватність.

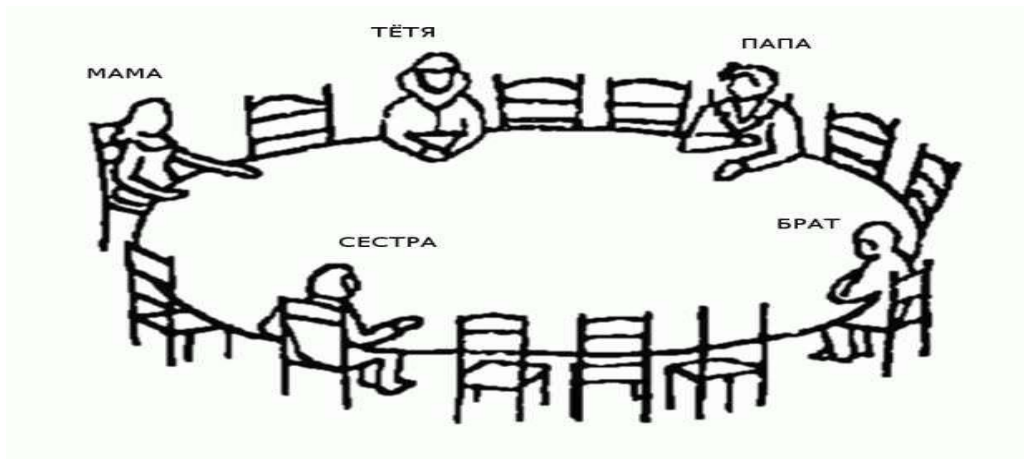
Ставлення до певної особи виражається кількістю виборів даної особи, виходячи з максимальної кількості завдань, спрямованих на виявлення відповідних відносин.

Тестовий матеріал

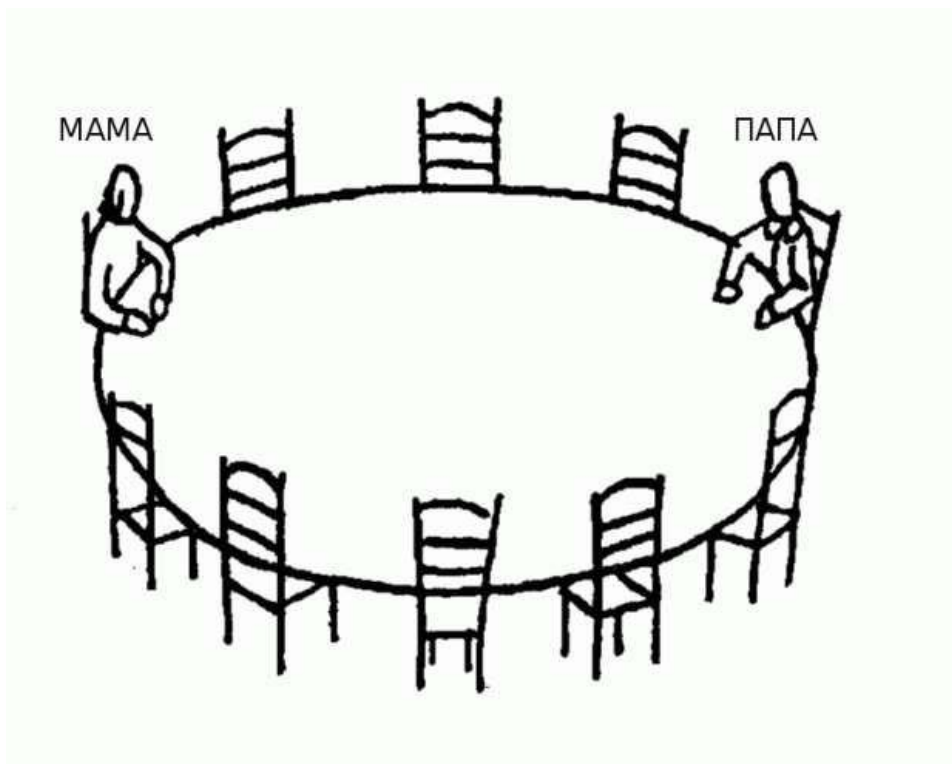
1. Ось стіл, за яким сидять різні люди. Познач хрестиком, де сидиш ти.

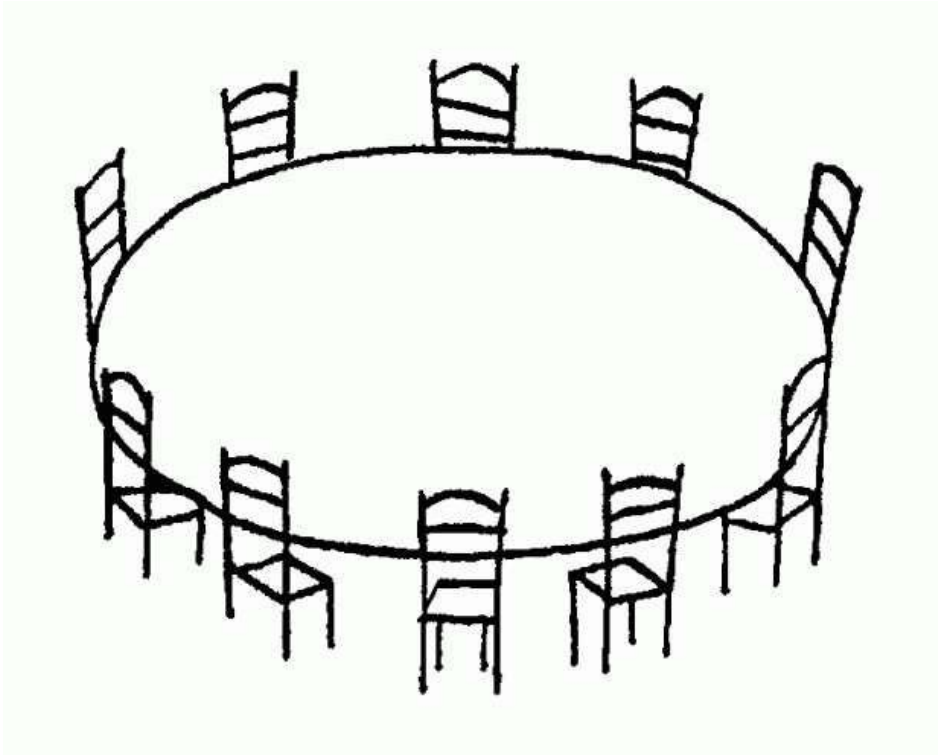
2. Познач хрестиком, де ти сидиш.

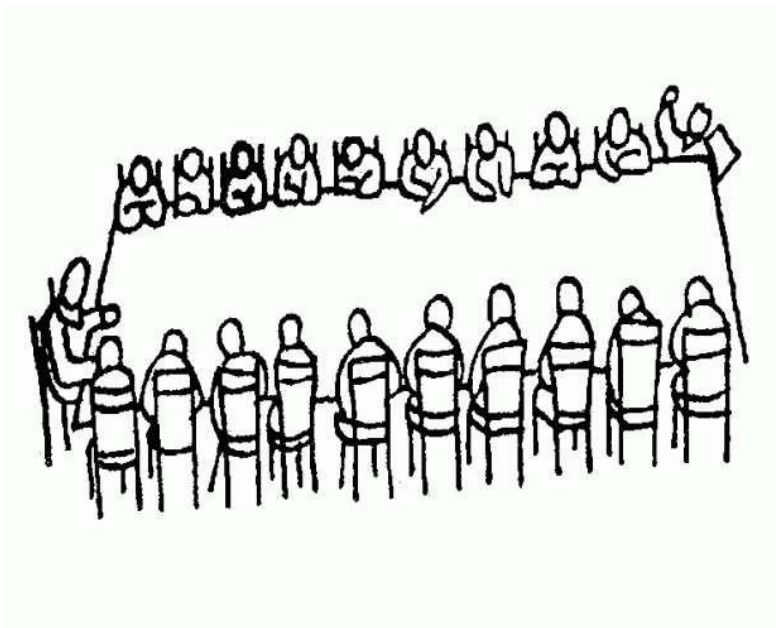
3. Познач хрестиком, де ти сидеш.

4. А тепер розмісти кілька людей і себе навколо цього столу. Познач їх родинні стосунки (тато, мама, брат, сестра) або (друг, товариш, однокласник).

5. Ось стіл, на чолі якого сидить людина, яку ти добре знаєш. Де сів би ти? Хто ця людина?

6. Ти разом зі своєю родиною будеш проводити канікули у господарів, які мають великий будинок. Твоя сім'я вже зайняла кілька кімнат. Вибери кімнату для себе.

БРАТ				ПАПА и МАМА
СЕСТРА				

7. Ти довгий час гостюєш у знайомих. Познач хрестиком кімнату, яку б вибрав (вибрала) ти.

ПАПА и МАМА				
ДЕДУШКА и БАБУШКА				

8. Ще раз у знайомих. Познач кімнати деяких людей і твою кімнату.

9. Вирішено піднести одній людині сюрприз. Ти хочеш, щоб це зробили? Кому? А можливо тобі все одно? Напиши нижче.

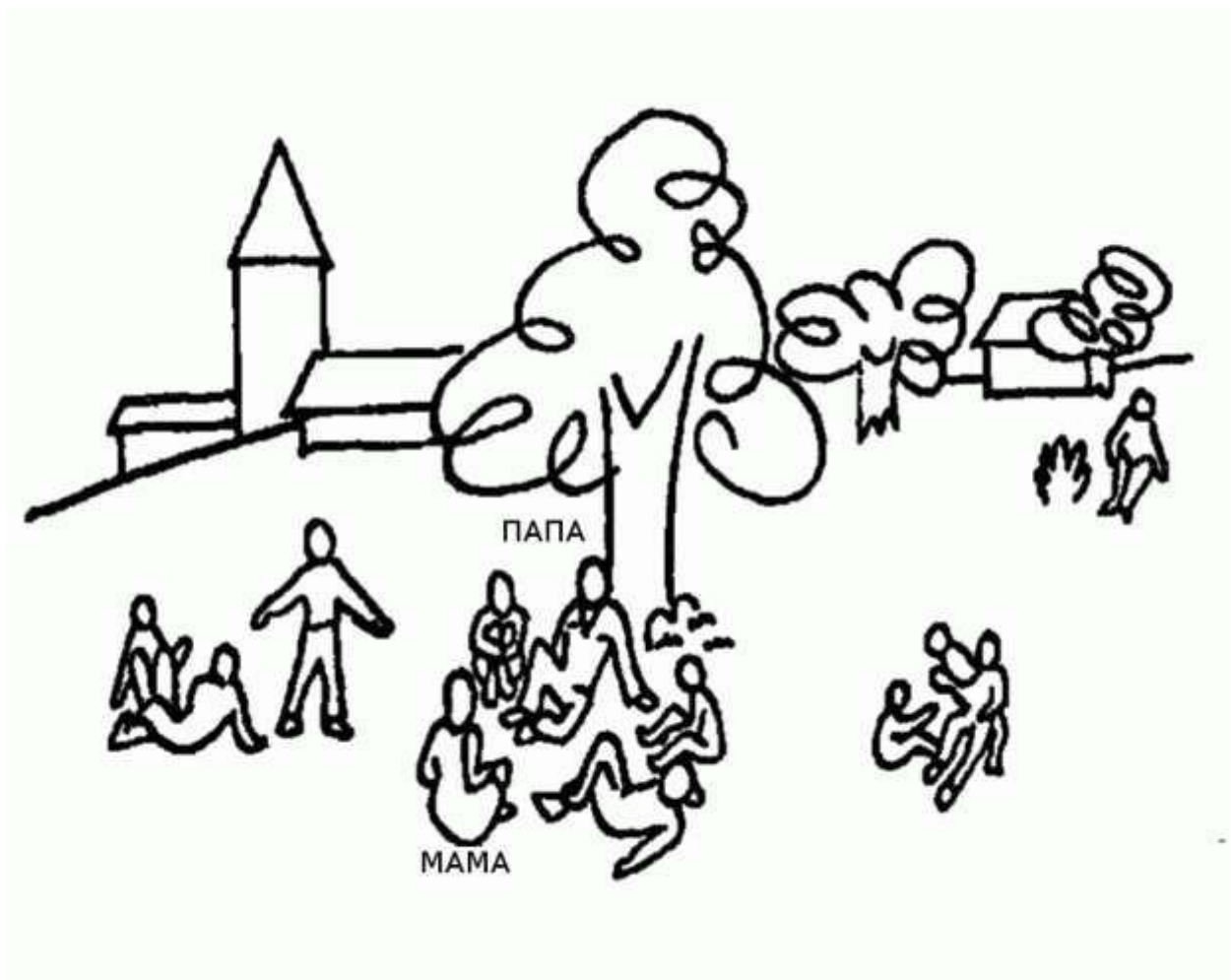
10. Ти маєш можливість виїхати на кілька днів відпочивати, але там, куди ти їдеш, тільки два вільних місця: одне для тебе, друге для іншої людини. Кого б ти взяв із собою? Напиши нижче.

11. Ти втратив щось, що коштує дуже дорого. Кому першому ти розповіси про цю прикрість? Напиши нижче.

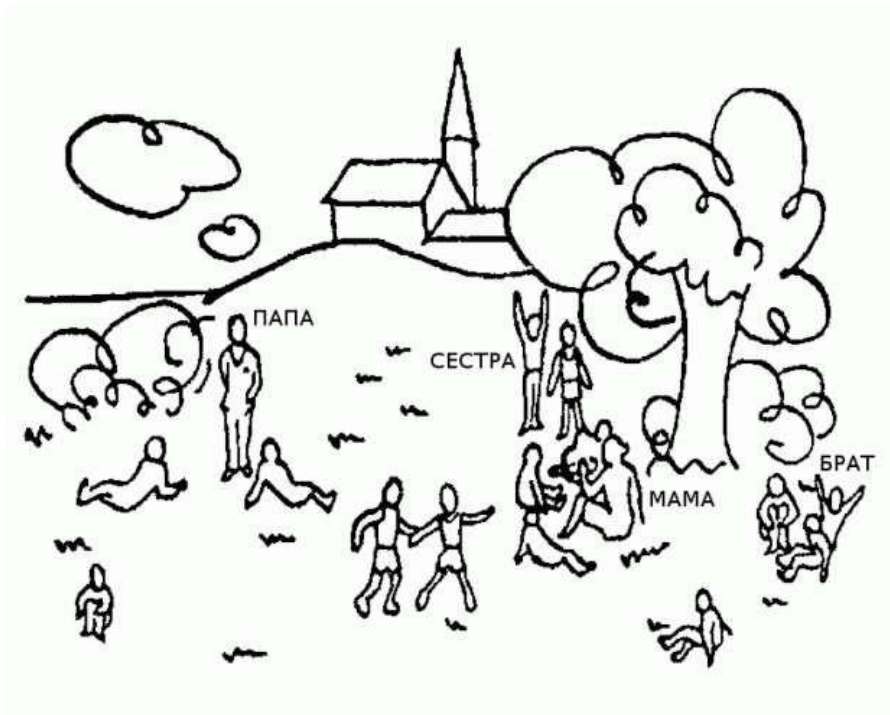
12. У тебе болять зуби, і ти повинен піти до зубного лікаря, щоб вирвати хворий зуб. Ти підеш один? Або з кимось? Якщо підеш з кимось, то хто ця людина? Напиши.

13. Ти здав іспит. Кому першому ти розповіси про це? Напиши нижче.

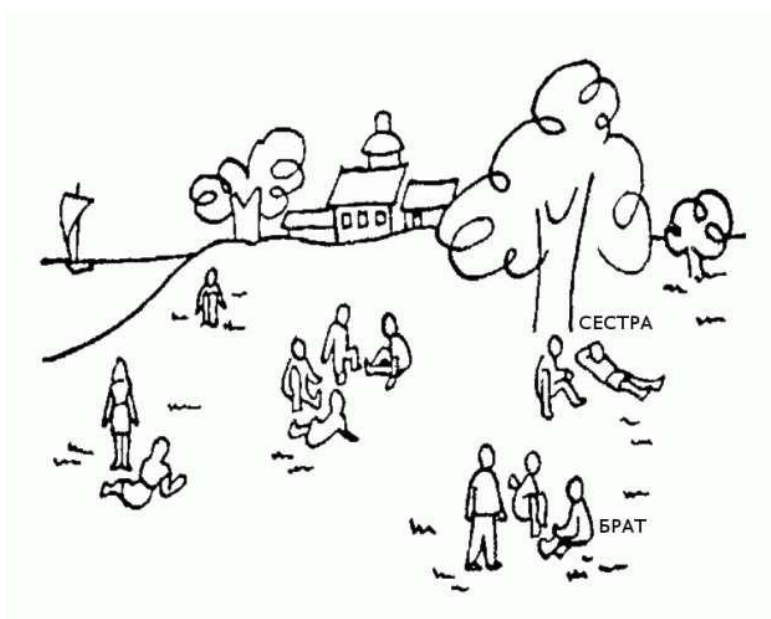
14. Ти на прогулянці за містом. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

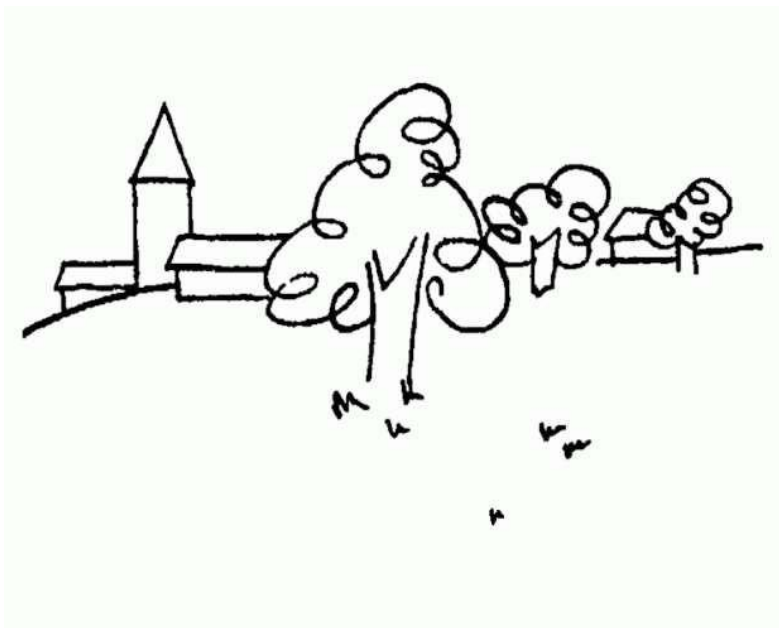
15. Інша прогулянка. Познач, де ти на цей раз.

16. Де ти на цей раз?

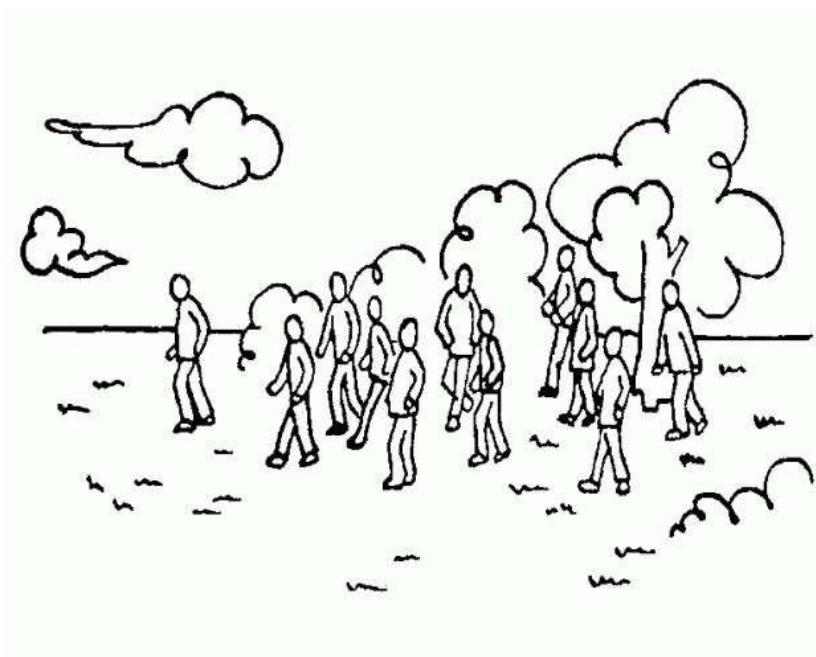
17. Тепер на цьому малюнку розмісти кілька людей і себе. Намалюй або познач хрестиками. Підпиши, що це за люди.

18. Тобі і деяким іншим дали подарунки. Хтось отримав подарунок набагато кращий за інших. Кого б ти хотів бачити на його місці? А можливо тобі все одно? Напиши.

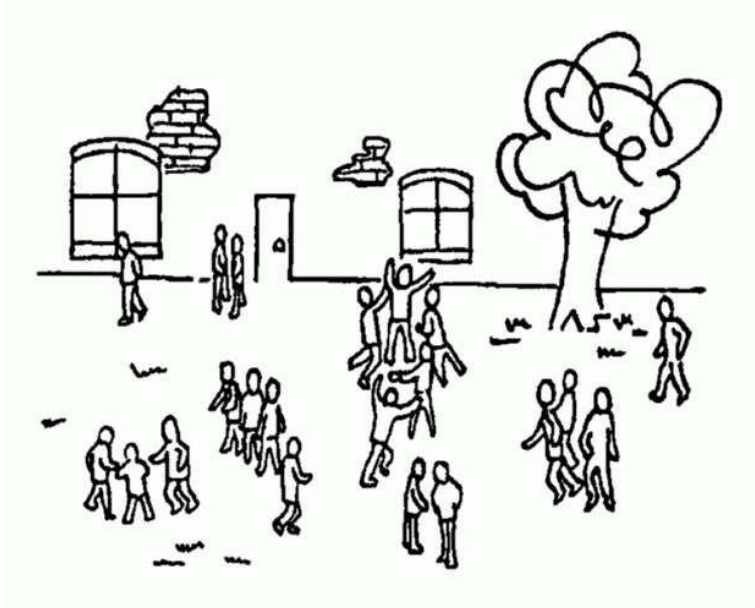
19. Ти збираєшся в далеку дорогу, їдеш далеко від своїх рідних. За ким би ти сумував найсильніше? Напиши нижче.

20. Ось твої товариші йдуть на прогулянку. Познач хрестиком, де знаходишся ти.

21. З ким ти любиш грати: з товаришами твого віку; молодшими за тебе; старшими за тебе? Підкресли одну з можливих відповідей.

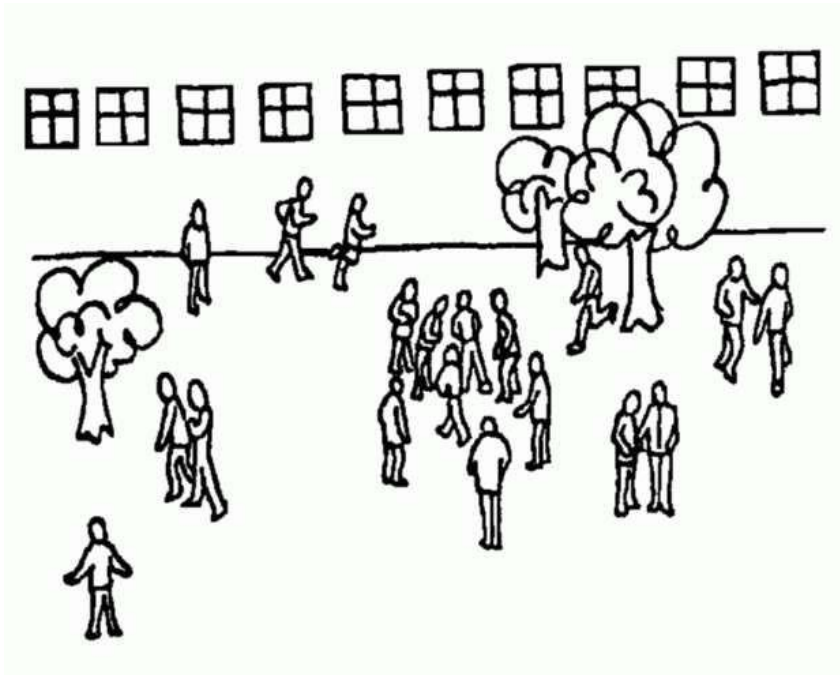
22. Це майданчик для ігор. Познач, де знаходишся ти.

23. Ось твої товариші. Вони сваряться з невідомої тобі причини. Познач хрестиком, де будеш ти.

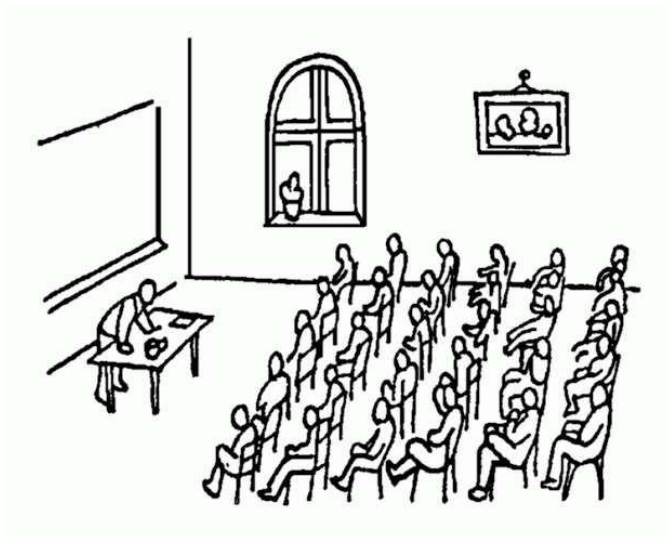

24. Це твої товариші, сваряться через правила гри. Познач, де ти.

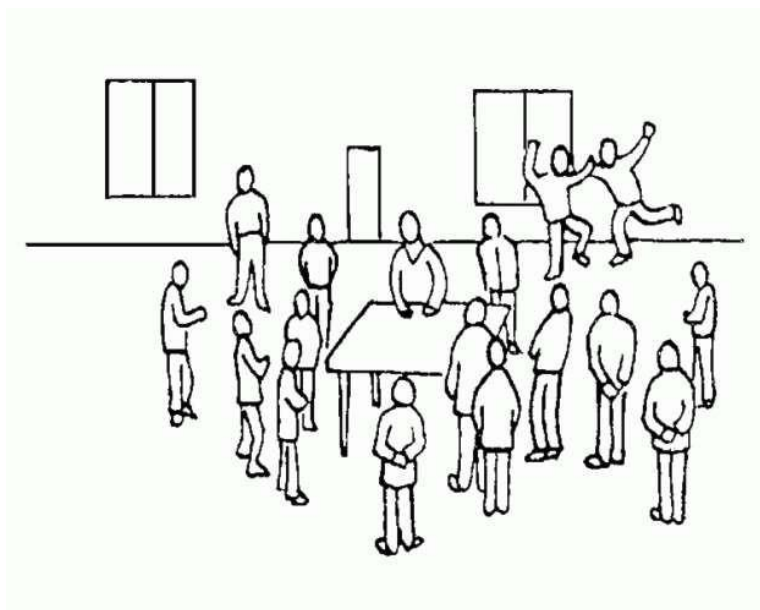
25. Товариш навмисне штовхнув тебе і звалив з ніг. Що робитимеш: будеш плакати; поскаржишся вчителю; вдариш його; зробиш йому зауваження; не скажеш нічого? Підкресли одну з відповідей.

26. Ось людина, добре тобі відома. Вона щось говорить сидячим на стільцях людям. Ти знаходишся серед них. Познач хрестиком, де ти.

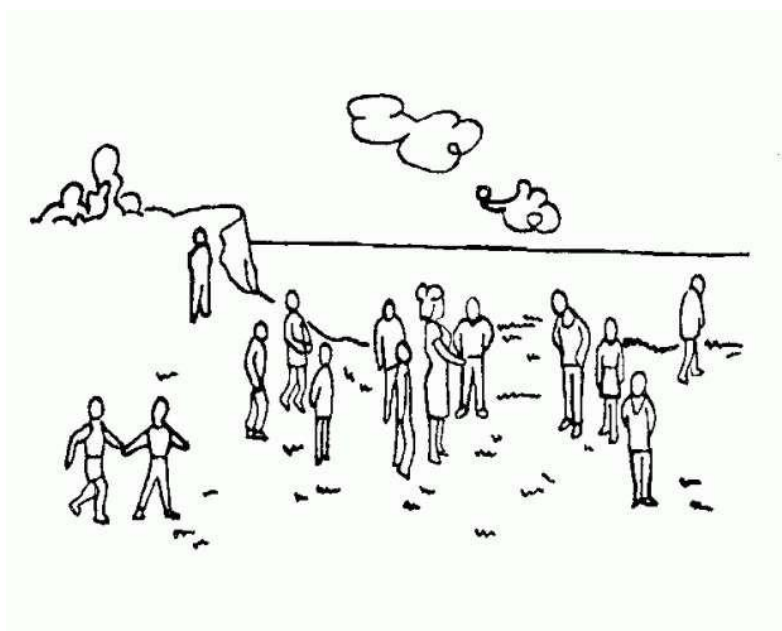

27. Ти багато допомагаєш мамі? Мало? Рідко? Підкресли одну з відповідей.

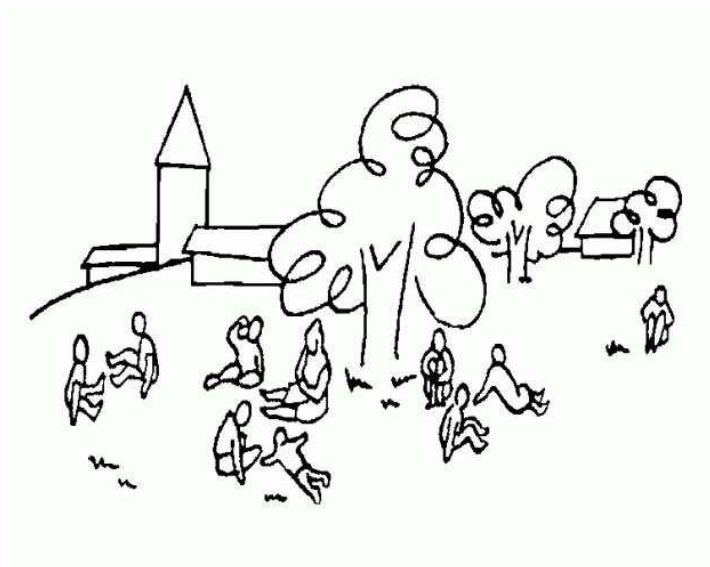
28. Ці люди стоять навколо столу, і один з них щось пояснює. Ти знаходишся серед тих, які слухають. Познач, де ти.

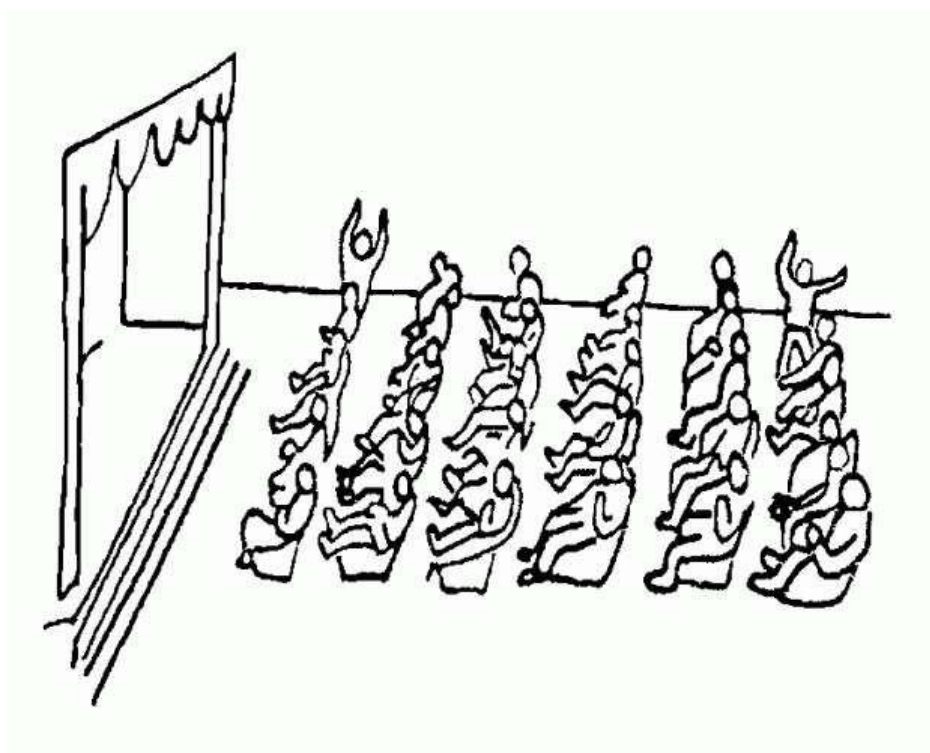
29. Ти і твої товариші на прогулянці, одна жінка вам щось пояснює. Познач хрестиком, де ти.

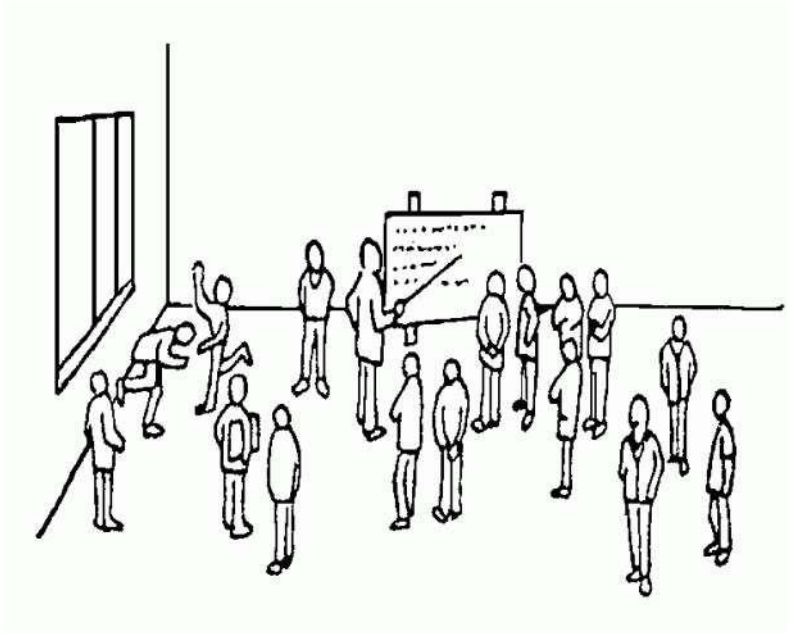
30. Під час прогулянки всі розташувалися на траві. Познач, де знаходишся ти.

31. Це люди, які дивляться цікавий спектакль. Познач хрестиком, де ти.

32. Це показ біля таблиці. Познач хрестиком, де ти.

33. Один з товаришів сміється над тобою. Що робитимеш: будеш плакати; пожмеш плечима; сам будеш сміятися над ним; будеш ображати його, бити? Підкресли одну з цих відповідей.

34. Один з товаришів сміється над твоїм другом. Що робитимеш: будеш плакати; пожмеш плечима; сам будеш сміятися над ним; будеш ображати його, бити? Підкресли одну з цих відповідей.

35. Товариш взяв твою ручку без дозволу. Що робитимеш: будеш плакати; скаржитися; кричати; спробуєш відібрати; почнеш його бити? Підкресли одну з цих відповідей.

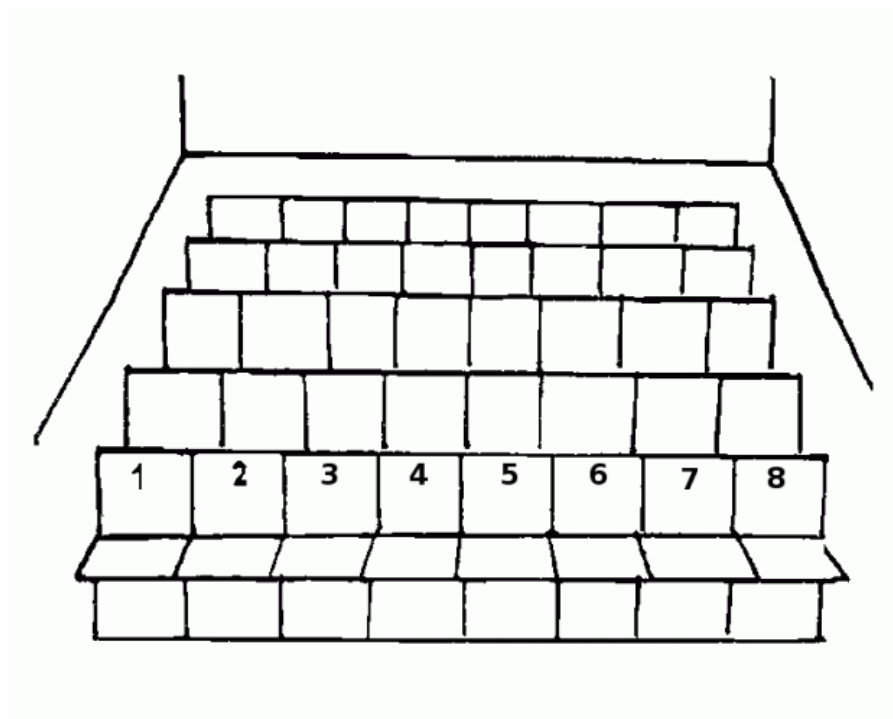
36. Ти граєш в лото (або в шашки, або в іншу гру) і два рази поспіль програєш. Ти незадоволений? Що робитимеш: будеш плакати; продовжувати грати далі; нічого не скажеш; почнеш злитися? Підкресли одну з цих відповідей.

37. Батько не дозволяє тобі йти гуляти. Що робитимеш: нічого не відповіси; образишся; почнеш плакати; почнеш протестувати; спробуєш піти всупереч забороні? Підкресли одну з цих відповідей.

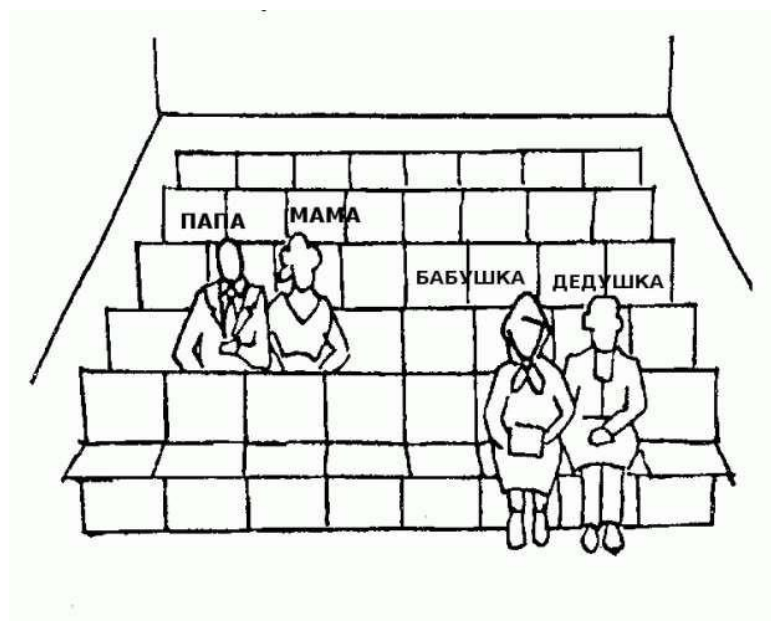
38. Мама не дозволяє тобі йти гуляти. Що робитимеш: нічого не відповіси; образишся; почнеш плакати; почнеш протестувати; спробуєш піти всупереч забороні? Підкресли одну з цих відповідей.

39. Учитель вийшов і довірив тобі наглядати за класом. Чи здатний ти виконати це доручення? Напиши нижче.

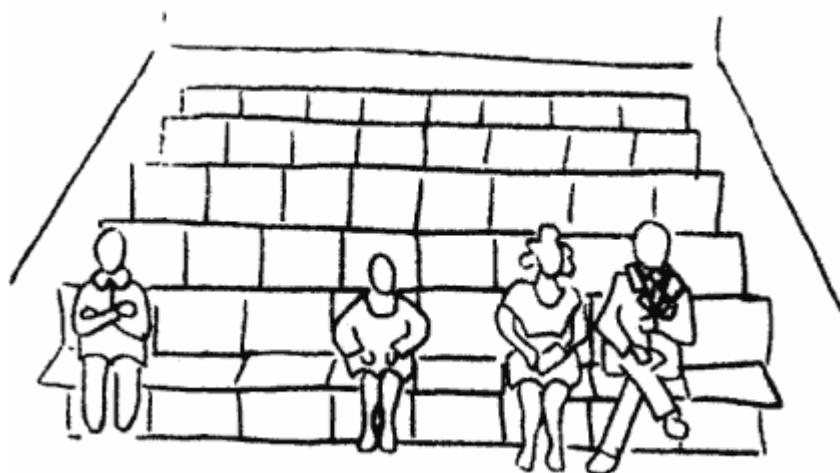
40. Ти пішов у кіно разом зі своєю родиною. У кінотеатрі багато вільних місць. Де ти сядеш? Де сядуть ті, хто прийшов разом з тобою?

41. У кінотеатрі багато порожніх місць. Твої родичі вже зайняли свої місця. Познач хрестиком, де сядеш ти.

42. Знову в кінотеатрі. Де ти будеш сидіти?

Ключ до тесту

Кожна з 13 змінних утворює самостійну шкалу. Певний змінний відповідають конкретні запитання в тесті.

Ставлення до мами: 1-4, 8-15, 17-19, 27, 38, 40-42

Ставлення до батька: 1-5, 8-15, 17-19, 37, 40-42

Ставлення до батьків загалом: 1, 3, 4, 6-8, 13-14, 17, 40-42

Ставлення до братів і сестер: 2, 4-6, 8-13, 15-19, 30, 40, 42

Ставлення до бабусі, дідуса та інших близьких дорослих родичів: 2, 4, 5, 7-13, 17-19, 30, 40, 41

Відношення до друга (подруги): 4, 5, 8-13, 17-19, 30, 34, 40

Ставлення до вчителя (вихователя). 5, 9, 11, 13, 17, 18, 26, 28-30, 32, 40

Допитливість: 5, 26, 28, 29, 31, 32

Прагнення до спілкування у великих групах дітей: 4, 8, 17, 20, 22-24, 40

Прагнення до домінування, лідерства в групах дітей: 20-24, 39

Конфліктність, агресивність: 22-25, 33-35, 37, 38

Реакція на фрустрацію: 25, 33-38 Прагнення до усамітнення: 7-10, 14-19, 21, 22, 24, 30, 40-42

Методика передбачає переважно якісний аналіз відповідей досліджуваного. Тому можна інтерпретувати виходячи з відповідей респондента на питання відповідних шкал.

ДОДАТОК С

Методика. Дитячий варіант особистісного тесту Р. Кеттела [36]

Дана методика є модифікацією, адаптацію стосовно до дітей дошкільного та молодшого шкільного віку дорослого варіанту 16-факторного особистісного тесту Р. Кеттела. опис тесту Тест включає в себе 12 шкал, які відповідають основним рисам особистості дитини. Кожна риса (фактор) може бути як позитивною, так і негативною, наприклад: «інтелектуальна розвиненість - інтелектуальна нерозвиненість», причому повна шкала оцінки від мінімального до максимального пункту становить 10 балів із середнім значенням 5,5 бала.

Текст особистісного опитувальника Кеттела для

хлопчиків Частина 1

1. Ти швидко справляєшся зі своїми домашніми завданнями.	або	Ти довго виконуєш свої домашні завдання
2. Якщо над тобою пожартували, ти сердишся.	або	Якщо над тобою пожартували, то ти смієшся над жартом разом з жартівником
3. Ти впевнений, що майже все сам можеш зробити як треба.	або	Ти переконаний, що сам можеш впоратися лише з деякими завданнями
4. Ти часто робиш помилки.	або	Ти майже ніколи не робиш помилок.
5. У тебе багато друзів.	або	У тебе мало друзів
6. Інші хлопчики вміють робити більше, ніж ти.	або	Ти можеш зробити стільки ж, як і інші хлопчики
7. Ти завжди добре запам'ятовуєш імена людей	або	Трапляється, що ти забуваєш імена людей
8. Ти багато читаєш	або	Більшість хлопців читає більше ніж ти
9. Коли вчитель вибирає іншого хлопчика для виконання роботи, яку ти хотів би зробити сам, тобі стає прикро.	або	Коли вчитель вибирає іншого хлопчика для того, щоб зробити роботу, яку ти сам би хотів зробити, то ти швидко забуваєш про це і не ображаєшся
10. Ти вважаєш, що всі твої вигадки ідеї правильні.	або	Ти не впевнений в тому, що всі твої вигадки, ідеї хороші.
11. Ти зазвичай мовчазний.	або	Ти зазвичай багато говориш
12. Якщо мама на тебе сердиться, то вона неправа.	або	Якщо мама на тебе сердиться, то у тебе виникає відчуття, що ти щось зробив не так.
13. Тобі більше б сподобалося займатися з книгами в бібліотеці	або	Тобі більше сподобалося б бути капітаном далекого плавання.

14. Ти можеш ввечері довго сидіти спокійно	або	Ти не можеш ввечері довго сидіти спокійно і починаєш соватися.
15. Якщо хлопці розмовляють про якомусь місці, яке і ти добре знаєш, то ти теж вступаєш в розмову і починаєш розповідати про нього що-небудь.	або	Якщо хлопці розмовляють про те місце, яке тобі також добре знайоме, то ти не вступаєш в розмову і чекаєш, коли вони закінчать його.
16. Ти цілком зміг би стати космонавтом.	або	Ти думаєш, щостати космонавтом важко і це справа не для тебе
17. Твоя мама каже, ти занадто неспокійний і галасливий.	або	Твоя мама говорить, що ти спокійний і тихий.
18. Ти охочіше слухаєш, як кажуть інші хлопці.	або	Тобі більше подобається не слухати, а розповідати самому.
19. У вільний час ти б краще почитав книгу.	або	У вільний час ти б краще пограв в м'яч.
20. Ти завжди обережний в своїх рухах.	або	Буває, що, бігаючи, ти здивуєш людей і предмети.
21. Ти хвилюєшся про те, що тебе можуть покарати.	або	Тебе не хвилює те, що тебе можуть покарати
22. Коли ти виростеш, тобі більше сподобалося б будувати будинки.	або	Коли ти виростеш, тобі більше хотілося б стати льотчиком.
23. Учитель часто робить тобі зауваження на уроках.	або	Учитель вважає, що ти ведеш себе на уроках так, як треба.
24. Коли твої друзі сперечаються про щось, то ти втручаєшся в їхню суперечку.	або	Коли твої друзі сперечаються про щось, то ти зазвичай мовчиш.
25. Коли інші в класі розмовляють і сміються, то ти в цей час можеш спокійно займатися	або	Коли ти займаєшся, то навколо повинна бути тиша.
26. Ти часто слухаєш передачу «Новини» по телебаченню.	або	Коли по телебаченню починають передавати новини, то тобі стає нудно і ти йдеш займатися чимось іншим.
27. Тебе ображають дорослі.	або	Дорослі тебе добре понімають.
28. Там, де великий рух транспорту, ти спокійно переходиш вулицю.	або	Ти трохи хвилюєшся, переходячи вулицю в тому місці, де жвавий рух.

29. З тобою часто трапляються великі неприємності.	або	З тобою рідко бувають великі неприємності, частіше - дрібні, незначні.
30. Якщо ти знаєш відповідь на питання, то відразу ж піднімаєш руку на уроці:	або	Якщо ти знаєш відповідь на питання, то чекаєш, коли тебе запитують, а сам руку не піднімаєш.
31. Коли в класі з'являється новачок, то ти знайомишся з ним сам і швидко	або	Коли в класі з'являється

		новачок, то ти до нього придивляєшся і знайомишся з ним не відразу.
32. Найбільш охоче ти став би водієм якогось транспорту (автобуса, таксі).	або	З великим бажанням ти став би лікарем.
33. Ти часто засмучуєшся, або коли не збувається те, на що ти розраховуєш.	або	Ти рідко засмучуєшся, ні може бути те, на що ти розраховуєш.
34. Коли хтось із товаришів по класу просить допомогти під час контрольної роботи, ти кажеш, щоб він робив все сам.	або	Коли хтось просить про допомогу під час контрольної роботи, ти допомагаєш, якщо не бачить учитель
35. Дорослі не звертають на тебе увагу і розмовляють між собою в твоїй присутності.	або	У твоїй присутності дорослі часто припиняють розмову і слухають тебе
36. Якщо ти чуєш сумну історію, то сльози самі собою з'являються у тебе на очах.	або	Якщо ти чуєш сумну історію, то вона тебе не зачіпає
37. Більшість твоїх планів тобі вдається здійснити.	або	Часом трапляється так, що те, що ти запланував, не відбувається.
38. Коли мама кличе тебе додому, ти йдеш не відразу і ще деякий час продовжуєш грати.	або	Коли мама кличе тебе додому, ти відразу припиняєш гру і йдеш додому.
39. Чи можеш ти вільно встати, не соромлячись, в класі і що завгодно розповісти	або	Коли потрібно що-небудь розповісти всьому класу, ти боїшся, соромишся.
40. Сподобалося б тебе залишатися вдома з маленькими дітьми.	або	Тобі не сподобалося б залишатися вдома з маленькими дітьми.
41. Буває так; що тобі сумно і самотньо.	або	Не буває так, щоб тобі було самотньо і сумно.

42. Уроки вдома ти робиш в різний час дня, коли як.	або	Уроки вдома ти завжди робиш строго в певний час дня.
43. Тобі добре живеться.	або	Тобі живеться зовсім недобре.
44. З великим задоволенням ти відправився б за місто помилуватися красивою природою.	або	З великим задоволенням ти відправився б на виставку сучасних машин.
45. Якщо тобі роблять зауваження, лають, то ти зберігаєш спокій і гарний настрій.	або	Якщо тебе лають, роблять зауваження, то ти сильно розбудовуєшся.
46. Швидше тобі сподобалося б працювати на кондитерській фабриці.	або	Швидше тобі сподобалося б працювати учителем
47. Коли хлопці в класі шумлять, то ти завжди сидиш тихо	або	то ти шумиш разом з ними.
48. Якщо тебе штовхають в автобусі, то ти не реагуєш на це і вважаєш, що ні чого серйозного не сталося.	або	Якщо тебе штовхають в автобусі, то це тебе дратує і дратує

49. Тобі траплялося робити щось таке, чого не було б робити.	або	Тобі не траплялося робити таке, що не було б робити.
50. Ти віддаєш перевагу друзів, які люблять бавитися, бігати, пустувати.	або	Ти віддаєш перевагу друзів, яким подобаються більш серйозні справи.
51. Ти відчуваєш занепокоєння, роздратування, коли доводиться сидіти тихо і чекати, поки щось почнеться	або	Тобі не доставляє особливого занепокоєння довге очікування чого-небудь
52. Найбільш охоче ти зараз ходив би в школу	або	Найбільш охоче ти зараз поїхав би подорожувати на автомобілі
53. Буває іноді, що ти злишся на всіх	або	Ти завжди всіма задоволений
54. Який учитель тобі подобається більше: м'який і поблажливий	або	Тобі більше подобається строгий учитель
55. Вдома ти їси все, що пропонують	або	Будинки ти протестуєш, коли тебе годують тим, що тобі не хочеться

Частина 2

1. Майже всі до тебе добре ставляться	або	До тебе добре ставляться тільки деякі люди.
2. Коли ти вранці прокидаєшся, то часто буваєш сонним і млявим.	або	Коли ти прокидаєшся вранці, то буваєш бадьорим і тобі відразу хочеться веселитися.
3. Ти зазвичай закінчуєш свою роботу швидше інших.	або	Ти зазвичай виконуєш свою роботу довше, ніж інші.
4. Ти іноді буваєш не впевнений в собі.	або	Ти завжди впевнений у собі
5. Ти завжди радієш, коли бачиш своїх шкільних друзів.	або	Іноді тобі не хочеться нікого бачити.
6. Чи говорить тобі мама, що ти все робиш занадто повільно.	або	Мама тобі каже, що ти все робиш швидко
7. Іншим дітям завжди подобається те, що ти пропонуєш	або	Іншим дітям не завжди подобається те, що ти пропонуєш
8. У школі ти все виконуєш точно так, як вимагають.	або	У школі твої однокласники виконують вимоги краще ніж ти.
9. Ти думаєш, що інші діти намагаються тебе перехитрити	або	Ти думаєш, що інші діти ставляться до тебе по-дружньому.
10. Ти завжди робиш все добре.	або	Бувають дні, коли у тебе нічого не виходить.
11. Ти під час уроку сидиш спокійно	або	Ти під час уроку любиш покрутитися

12. Ти іноді заперечуєш своїй мамі.	або	Ти не заперечуєш своїй мамі, побоюючись її.
13. Тебе більше подобається кататися на лижах в парку, в лісі.	або	Тебе більше подобається кататися на лижах з високих гір
14. Ти вважаєш, що завжди ввічливий.	або	Ти вважаєш, що іноді буваєш неввічливим.
15. Говорят, що з тобою важко домовитися про що-небудь, ти любиш наполягати на своєму	або	З тобою легко домовитися, ти любиш погоджуватися.

16. Чи змінювався ти з ким-небудь з хлопців своїми речами (олівцем, лінійкою, ручкою).	або	Ти ніколи не змінювався з друзями своїми речами.
17. Чи хочеться тобі бути іноді неслухняним.	або	У тебе ніколи не виникає бажання бути неслухняним.
18. Твоя мама робить все краще, ніж ти.	або	Часто ти робиш різні речі краще, ніж мама.
19. Якби ти був диким твариною, то сподобалося б тобі стати швидкої конем.	або	Якби ти став диким твариною, то швидше за все був б левом.
20. Коли тобі повідомляють приємну новину, ти радієш, але при цьому ведеш себе спокійно.	або	Коли тобі повідомляють приємну новину, тобі від радості хочеться кричати і стрибати.
21. Якщо хтось до тебе ставиться не дуже добре, то ти прощаєш йому це	або	Якщо до тебе хтось недобре відноситься, то ти так само ставишся до нього.
22. Тобі більше сподобалося б в басейні плавати.	або	Тобі більше сподобалося б в басейні пірнати.
23. Учитель іноді говорить, що ти недостатньо уважний і допускаєш багато помарок в зошиті.	або	Учитель каже, що ти досить уважний і не допускаєш помарок у своїй зошиті.
24. У суперечках ти будь-що-будь прагнеш довести свою правоту.	або	У суперечках ти намагаєшся зрозуміти свого співрозмовника і готовий йому поступитися, якщо він має рацію і навіть якщо не має рації.
25. Ти краще послухав би історію про війну	або	Ти краще послухав би історію про життя тварин.
26. Ти завжди допомагаєш новим учням, які прийшли до вас в клас.	або	Ти рідко допомагаєш новим учням, зазвичай це роблять інші.
27. Ти довго пам'ятаєш про свої неприємності.	або	Ти швидко забуваєш про свої неприємності
28. У грі ти з великим задоволенням би зображував пілота надзвукового літака.	або	У грі ти з великим задоволенням зображував би відомого письменника.

29. Якщо мама тебе вилаяла, ти стаєш сумним.	або	Якщо мама тебе вилаяла, то настрій у тебе майже ніколи не псується.
30. Ти завжди збираєш свій портфель з вечора.	або	Буває так, що ти збираєш свій портфель тільки вранці, перед самим виходом в школу.
31. Тебе вчитель часто хвалить.	або	Учитель тебе рідко хвалить.
32. Чи можеш ти взяти в руки павука?	або	Ти не в змозі взяти павука в руки.
33. Ти часто ображаєшся.	або	Ти рідко ображаєшся

34. Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти відразу ж йдеш спати.	або	Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти не хочеш цього робити і продовжуєш займатися своїми справами.
35. Ти соромишся, коли тобі доводиться розмовляти з незнайомою людиною.	або	Ти зовсім не соромишся, коли доводиться розмовляти з незнайомою людиною.
36. Ти швидше б став художником	або	Ти швидше б став мисливцем.
37. У тебе все вдало виходить	або	У тебе бувають невдачі.
38. Якщо ти не зрозумів умову задачі, то завжди звертаєшся до товариша за роз'ясненням.	або	Якщо ти не зрозумів умову задачі, то звертаєшся до вчителя.
39. Чи можеш ти розповісти смішну історію так, щоб всі сміялися.	або	Ти не можеш розповісти історію так, щоб всі сміялися.
40. Після уроку тобі хочеться деякий час побути біля вчителя	або	Після уроку тобі хочеться відразу ж йти гуляти в коридор.
41. Іноді ти сидиш без діла і тому відчуваєш себе погано.	або	Такого з тобою майже ніколи не буває.
42. По дорозі зі школи ти зупиняєшся пограти.	або	Після школи ти відразу ж йдеш додому.
43. Твої батьки завжди вислуховують тебе.	або	Твої батьки майже ніколи тебе не вислуховують.
44. Тобі сумно, коли ти не можеш вийти з дому.	або	Тобі байдуже, коли ти не в змозі вийти з дому.
45. У тебе мало різного роду труднощів.	або	У тебе багато різного роду труднощів.

46. У вільний час ти краще сходив би в кіно.	або	У вільний час ти краще садив би дерева у дворі.
47. Ти охочіше розкажеш мамі про свої шкільні справи.	або	Ти охочіше розкажеш про екскурсію, прогулянку.
48. Якщо друзі беруть твої речі без дозволу, то ти вважаєш, що в цьому немає нічого особливого.	або	Якщо друзі беруть твої речі без дозволу, то ти сердишся на них.
49. Ти зазвичай здригаєшся при несподіваному звуці	або	Ти спокійно озирася і намагаєшся встановити, що сталося.
50. Тобі більше подобається, коли ви з хлопцями розповідаєте щось одне одному.	або	Тобі більше подобається грати зі своїми друзями.
51. Чи підвищується ти голос в розмові, коли сильно хвилюєшся?	або	Ти ніколи не підвищуєш голос під час розмови і говориш спокійно.
52. Найбільш охоче ти пішов би на урок.	або	Найбільш охоче ти подивився б матч з футболу.
53. Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то тобі заважають сторонні розмови.	або	Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то тобі не заважають сторонні розмови.
54. Тобі буває важко в школі	або	Тобі не буває в школі важко.
якщо тебе вдома чимось розлютили, то ти не звертаєш уваги і спокійно виходиш з кімнати.	або	Якщо тебе вдома чимось розлютили, то, виходячи з кімнати, ти можеш грюкнути дверима.

Текст особистісного опитувальника Кеттела для дівчаток

Частина 1

1. Ти швидко справляєшся зі своїми домашніми завданнями.	або	Ти довго виконуєш домашні завдання.
2. Якщо над тобою пожартували, ти трохи сердишся.	або	Якщо над тобою пожартували, ти сприймаєш це з гумором, і разом з усіма смієшся.
3. Ти впевнена, що майже все можеш робити так, як треба.	або	Ти переконана, що можеш впоратися тільки з деякими завданнями.
4. Ти часто робиш помилки.	або	Ти майже не робиш помилок
5. У тебе багато друзів.	або	У тебе мало друзів.
6. Інші дівчатка вміють робити більше, ніж ти.	або	Інші дівчатка вміють робити те ж саме, що і ти
7. Ти завжди добре запам'ятовуєш імена людей.	або	Трапляється, що ти погано запам'ятовуєш імена людей.
8. Ти багато читаєш.	або	Більшість хлопців читають більше, ніж

		ти.
9. Коли вчитель вибирає іншу дівчинку для виконання роботи, яку ти хотіла б зробити сама, то тобі стає прикро.	або	Коли вчитель вибирає для виконання роботи, яку ти хотіла б зробити сама, іншу дівчинку, то ти швидко забуваєш про це і не ображаєшся.
10. Ти вважаєш, що твої пропозиції, ідеї, вигадки завжди хороші і правильні.	або	Ти вважаєш, що твої пропозиції, ідеї, вигадки не завжди правильні.
11. Ти зазвичай мовчазна.	або	Ти зазвичай балакуча.
12. Якщо мама на тебе сердиться, то вона не має рації.	або	Якщо мама на тебе сердиться, то у тебе виникає відчуття, що ти щось зробила не правильно.
13. Тебе сподобалося б або більше займатися з книгами в бібліотеці.	або	Тобі більше сподобалося б бути капітаном далекого плавання.
14. Ти можеш ввечері досить довго сидіти спокійно.	або	Ти не можеш ввечері довго сидіти спокійно і починаєш соватися.
15. Якщо дівчинки розмовляють про якомусь місці, яке ти добре знаєш, то ти теж включаєшся в розмову, перебуваючи їх.	або	Якщо дівчинки розмовляють про якомусь знайомому тобі місці, то ти їх не перебиваєш і чекаєш, коли вони закінчать говорити.
16. Ти змогла б стати космонавтом.	або	Ти не змогла б стати космонавтом.
17. Твоя мама каже, щоб занадто неспокійна і непосидюча.	або	Твоя мама говорить, що ти тиха і спокійна.
18. Ти охочіше слухаєш, як розповідають інші.	або	Тобі більше подобається розповідати самій.
19. У вільний час ти краще почитала б книгу.	або	У вільний час ти краще б пограла в м'яч.
20. Ти завжди обережна в своїх рухах.	або	Буває так, що, бігаючи, ти здивуєш речі і інших людей
21. Ти бешкетуєш, що тебе або можуть за щось покарати.	або	Тебе ніколи не хвилює те, що тебе за щось можуть покарати.
22. Коли ти виростеш, то тобі більше сподобалося б будувати будинки.	або	Коли ти виростеш, то ти більше хотілося б стати пілотом або стюардесою.

23. Учитель часто робить тобі зауваження на уроках.	або	Учитель рідко робить тобі зауваження на уроках.
24. Коли твої друзі про щось сперечаються, то ти зазвичай втручаєшся в їхню суперечку.	або	Коли твої друзі про щось сперечаються, то ти зазвичай мовчиш.
25. Ти можеш займатися, коли інші в класі розмовляють; сміються.	або	Ти не можеш займатися, коли інші в класі сміються або розмовляють.
26. Ти любиш слухати «Новини» по телевізору.	або	Коли починають передавати «Новини», ти не дивишся телевізор і віддаєш перевагу займатися чимось іншим.
27. Тебе ображають дорослі.	або	Дорослі тебе добре розуміють.
28. Ти спокійно переходиш вулицю там, де великий рух транспорту.	або	Ти трохи боїшся переходити вулицю там, де великий рух транспорту.
29. З тобою нерідко трапляються великі неприємності.	або	З тобою рідко трапляються великі неприємності.
30. Якщо ти знаєш відповідь, то відразу ж піднімаєш руку.	або	Якщо ти знаєш відповідь, щось не піднімаєш руку і відповідаєш тільки тоді, коли тебе викличуть.
31. Коли в клас приходить нова, то ти з нею знайомишся так само швидко, як і інші хлопці	або	Коли в клас приходить нова, то ти не поспішаєш знайомитися з нею і робиш це однією з останніх.
32. Найбільш охоче ти стала б водієм якогось транспорту (автобуса, тролейбуса, таксі).	або	Найбільш охоче ти стала б лікарем.
33. Ти часто засмучуєшся, коли щось не виходить.	або	Ти рідко засмучуєшся. коли у тебе щось не виходить.
34. Коли хтось із дітей просить допомогти на контрольній роботі, то ти кажеш, щоб він робив все сам.	або	Коли хтось із товаришів просить йому допомогти під час контрольної, то ти допомагаєш; якщо не бачить учитель.
35. Дорослі не звертають на тебе увагу і розмовляють в твоїй присутності.	або	Дорослі в твоїй присутності звертають на тебе увагу і починають розмовляти з тобою
36. Якщо ти чуєш сумну історію, то сльози навертаються на твої очі.	або	Якщо ти чуєш якусь сумну історію, то це ніяк не зачіпає тебе
37. Більшість твоїх планів тобі вдається здійснити.	або	Більшу частину твоїх планів тобі не вдається здійснити так, як це було задумано.
38. Коли мама кличе тебе додому з вулиці, ти йдеш, але не відразу, продовжуєш деякий час ще грати.	або	Коли мама кличе з вулиці додому, ти йдеш відразу ж

39. Чи можеш ти, не соромлячись, встати в класі і перед усіма розповісти якусь історію	або	Коли потрібно встати перед всім класом і що-небудь розповісти, то ти завжди роби-їж і соромишся.
40. Тобі подобається залишатися з маленькими дітьми	або	Тобі не подобається залишатися з маленькими дітьми.
41. Буває так, тобі самотньо і сумно	або	Не буває так, щоб тобі було сумно і самотньо.
42. Уроки вдома ти робиш завжди в різний час дня.	або	Уроки вдома ти завжди справи-їж в один і той же час.
43. Тобі добре живеться.	або	Тобі погано живеться.
44. З великим задоволенням ти вирушила б за місто помилуватися красивою природою.	або	З великим задоволенням ти вирушила б на виставку нових товарів.
45. Якщо тобі роблять зауваження, лають, то ти не розбудовуєшся, зберігаєш спокій і гарний настрій.	або	Якщо тобі роблять зауваження, лають, то ти сильно розбудовуєшся
46. Швидше тобі сподобалося чи б працювати на кондитерській фабриці.	або	Тобі швидше сподобалося б бути вчителькою.
47. Коли хлопці в класі шумлять, то ти сидиш тихо.	або	Коли хлопці в класі шумлять, то ти шумиш разом з ними
48. Якщо тебе штовхають в автобусі, то ти не звертаєш на це уваги і вважаєш, що нічого особливого не сталося.	або	Коли тебе штовхають в автобусі, то ти злишся.
49. Тобі траплялося робити щось таке, чого не було б робити.	або	Тобі не траплялося робити такого, що не було б робити.
50. Ти віддаєш перевагу друзів, які люблять побавитися, побігати, побешкетувати.	або	Ти віддаєш перевагу друзів, які ведуть себе серйозно.
51. Ти відчуваєш стан занепокоєння, роздратування, коли доводиться тихо чекати, поки щось почнеться.	або	Довге очікування чогось не приносить тобі ніякого занепокоєння.
52. Ти зараз охочіше б ходила в школу.	або	Ти зараз охочіше б поїхала подорожувати на автомобілі
53. Буває, що ти злишся на всіх.	або	Ти завжди і.всем задоволена.
54. Тобі б більше сподобався м'який,	або	Тобі більше б сподобався строгий учитель.

поблажливий учитель.		
55. Вдома ти їси все, що тобі пропонують.	або	Будинки ти їси тільки те, що тобі хочеться, і протестуєш, коли дають їжу, яку ти не любиш.

Частина 2

1. До тебе майже все добре відносяться.	або	До тебе добре ставляться тільки деякі люди.
2. Коли ти вранці прокидаєшся, то відчуваєш себе сонної і млявою.	або	Коли ти вранці прокидаєшся, то відчуваєш себе бадьорою і веселою.
3. Ти зазвичай закінчуєш свою роботу швидше, ніж інші.	або	Ти зазвичай закінчуєш свою роботу після того, як інші її виконають.
4. Ти іноді буваєш невпевненою в собі.	або	Ти завжди впевнена в собі.
5. Ти завжди радієш, коли бачиш своїх шкільних друзів.	або	Іноді тобі не хочеться нікого бачити.
6. Тобі мама каже, що ти занадто повільна.	або	Тобі мама каже, що ти все робиш швидко.
7. Іншим дітям подобається то, що ти пропонуєш.	або	Іншим дітям не завжди подобається те, що ти пропонуєш.
8. У школі ти виконуєш все точно так, як вимагають.	або	У школі багато твоїх однокласники краще виконують вимоги, ніж ти.
9. Ти думаєш, що всі діти або намагаються тебе перехитрити.	або	Ти думаєш, що все діти не намагаються це робити і ставляться до тебе по-дружньому.
10. Ти завжди все робиш добре	або	Бувають дні, коли у тебе нічого не виходить.
11. Під час уроку ти сидиш спокійно.	або	Під час уроку ти любиш покрутитися.
12. Ти іноді заперечуєш своїй мамі.	або	Ти завжди погоджуєшся з своєю мамою, побоюючись її.
13. Тобі більше подобається кататися на лижах в парку, в лісі.	або	Тобі більше подобається кататися на лижах з гір.
14. Ти вважаєш, що ти завжди ввічлива.	або	Ти вважаєш, що іноді буваєш недостатньо ввічливий.
15. Кажуть, що з тобою важко домовитися, ти любиш наполягати на своєму.	або	Кажуть, що з тобою легко мати справу, ти уступаєш, йдеш назустріч іншим.
16. Ти змінювалася з ким-небудь або з	або	Ти цього ніколи не робила.

хлопців своїми речами.		
17. Тобі хочеться іноді бути або неслухняною.	або	У тебе ніколи не виникає бажання бути неслухняною.
18. Твоя мама все робить краще, ніж ти.	або	Часто твої пропозиції бувають краще, ніж мамині.
19. Якби ти була диким тварином, то швидше за захотіла б стати швидкої конем.	або	Якби ти була диким тварином, то швидше за захотіла б стати тигрицею.
20. Коли тобі повідомляють приємну новину, ти спокійно радієш.	або	Коли тобі повідомляють приємну новину, тобі хочеться стрибати від радості.
21. Якщо хтось до тебе ставиться не дуже добре, то ти не ображаєшся і прощаєш йому це.	або	Якщо хтось ставиться до тебе недобре, то ти так само ставишся до нього.
22. Тобі більше сподобалося б в басейні плавати.	або	Тобі більше сподобалося б в басейні пірнати з вишки.
23. Учитель каже, що ти недостатньо уважна і допускаєш багато помарок в зошиті	або	Учитель каже, що ти ніколи не бракує уважна і не допускаєш помарок в зошиті.
24. У суперечках ти будь-що-будь прагнеш довести іншим свою правоту.	або	У суперечках ти не прагнеш доводити свою правоту і спокійно уступаєш іншим
25. Ти краще послухала б якусь історію про війну.	або	Ти краще послухала б історію з життя тварин.
26. Ти завжди допомагаєш новим учням, які прийшли до вас в клас.	або	Зазвичай новим учням у вашому класі допомагають інші, а не ти.
27. Про свої неприємності - ти довго не можеш забути.	або	Ти швидко забуваєш про свої неприємності.
28. Тобі більше сподобалося б шити вбрання.	або	Тобі більше сподобалося б бути балериною.
29. Якщо мама тебе вилаяла, ти стаєш сумною.	або	Якщо мама тебе вилаяла, то у тебе майже ніколи не псується настрій.
30. Ти завжди збираєш свій портфель з вечора.	або	Буває так, що ти збираєш свій портфель тільки вранці, перед самим відходом в школу.
31. Тебя вчитель часто хвалить.	або	Учитель тебе хвалить дуже рідко.
32. Ти спокійно можеш доторкнутися до павука.	або	Павук тобі дуже неприємний, і ти не в змозі до нього доторкнутися.
33. Ти часто ображаєшся.	або	Трапляється дуже рідко, щоб ти на кого-небудь ображалася.

34. Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти відразу ж йдеш в ліжко.	або	Коли батьки говорять, що тобі пора спати, ти йдеш в ліжко не відразу і продовжуєш займатися своїми справами
35. Ти завжди бентежишся, коли доводиться розмовляти з незнайомими людьми	або	Ти майже ніколи не соромишся, коли тобі доводиться розмовляти з незнайомими людьми.
36. Ти швидше вважала за краще б стати художником.	або	Ти швидше вважала за краще б бути хорошим перукарем
37. У тебе все вдало виходить	або	У тебе бувають невдачі.
38. Якщо ти не зрозуміла умова завдання, ти звертаєшся за роз'ясненням до кого-небудь з хлопців.	або	Якщо ти не зрозуміла умова завдання, то ти звертаєшся за роз'ясненням до вчителя
39. Ти можеш розповідати смішні історії так, щоб всі сміялися.	або	Ти не можеш розповідати смішні історії так, щоб всі сміялися.
40. Після уроку тобі завжди хочеться деякий час побувати біля вчителя.	або	Після уроку тобі завжди хочеться швидше вийти з класу і погуляти в коридорі.
41. Іноді ти сидиш без діла і відчуваєш себе погано.	або	Такого з тобою ніколи не буває.
42. По дорозі зі школи додому ти зупиняєшся дограти.	або	По дорозі зі школи ти не зупиняєшся пограти, відразу йдеш додому.
43. Твої батьки завжди вислуховують тебе.	або	Твої батьки часто сильно зайняті і не вислуховують тебе.
44. Коли ти не можеш вийти з дому, то тобі буває від цього сумно.	або	Коли ти не можеш вийти з дому, то це тебе не поширюються страіваєт.
45. У тебе мало труднощів в житті.	або	У тебе багато труднощів в житті.
46. У вільний час ти краще пішла б у кіно.	або	У вільний час ти краще пішла б садити квіти і дерева у дворі.
47. Ти охочіше розкажеш мамі про свої шкільні справи.	або	Ти охочіше розкажеш мамі про прогулянки, екскурсії.
48. Якщо друзі беруть твої речі без дозволу, то ти вважаєш, що в цьому немає нічого особливого.	або	Якщо друзі беруть твої речі без дозволу, то ти сердишся на них за це.
49. Ти зазвичай здригаєшся при несподіваному звуці.	або	Ти просто озираєшся при несподіваному звуці.
50. Тобі більше подобається, коли ви з дівчатками розповідаєте щось один одному.	або	Тобі більше подобається грати з дівчатками в щось.
51. Ти підвищуєш голос в розмові, коли схвильована.	або	Ти завжди розмовляєш спокійно.

52. Ти охочіше пішла б на урок.	або	Ти більш охоче подивилася б виступ фігуристів
53. Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то тобі заважають сторонні розмови.	або	Якщо ти слухаєш радіо або дивишся телевізор, то ти не помічаєш сторонніх розмов.
54. Тобі буває в школі важко.	або	Тобі в школі завжди легко.
55. Якщо тебе вдома чимось розлютили, то ти спокійно виходиш з кімнати	або	Якщо тебе вдома чимось розлютили, то, виходячи з кімнати, ти можеш грюкнути дверима.